

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2024]

Doğukan YÜKNÜ

<https://orcid.org/0000-0002-8958-457X>

Yüksek Lisans Öğrencisi

dogukanyuknu@gmail.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

<https://ror.org/01dzjez04>

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı

“Kelleci Memet” Romanında Dilin İdeolojik Fonksiyonu: Roman Söylemine Yansıyan Marksist İdeoloji

The Ideological Function of Language in the Novel “Kelleci Memet”: Marxist Ideology Reflected in the Discourse of the Novel

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 18.02.2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 24.03.2024

Yayın Tarihi | Date Published: 30.04.2024

Atıf | Citation

Yükünü, D. (2024). “Kelleci Memet” Romanında Dilin İdeolojik Fonksiyonu: Roman Söylemine Yansıyan Marksist İdeoloji. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(1), 97-123. <https://doi.org/10.34083/akaded.1439158>

Yükünü, D. (2024). The Ideological Function of Language in the Novel “Kelleci Memet”: Marxist Ideology Reflected in the Discourse of the Novel. *Journal of Academic Language and Literature*, 8(1), 97-123.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1439158>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Doğukan YÜKNÜ | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

Her ideolojik düşünce yapısının kendine özgü bir söylem tarzı bulunmaktadır. Söylem, dilin bireysel veya toplumsal kullanımına işaret etmektedir. Bir dil pratiği olarak söylem, salt göstergelerden oluşmaz aynı zamanda sosyal bir pratiktir. Söylem nosyonu, sosyal bilimlerin de inceleme alanına girdikten sonra birçok kavramla ilişkisi üzerinden incelenmeye başlanmıştır. Bu kavramlardan birisi de ideolojilerdir. Söylemler, ideolojileri yapılandırabildiği gibi ideolojiler de söylemleri dil boyutunda yapılandırabilmektedir. Dolayısıyla her türlü söylem yapısı, birtakım ideolojik algı biçimleri tarafından şekillendirilmiş dil kullanımları barındırabilir. Çoğu ideolojide olduğu gibi Marksizm'in de kendi has bir söylem yapısı vardır. Marksizm, kuramsal temelleri Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından oluşturulan bir düşünce sistemi veya ideolojidir. Temelde ekonomik teori üzerine inşa edilen bu ideoloji, tarihsel süreci "Tarihsel Materyalizm" ve "Diyalektik Materyalizm" ilkeleriyle açıklamaktadır. Marksizm'in temelinde sınıf mücadeleleri yatmaktadır.

Edebi metinler de açık veya gizli bir şekilde ideolojik söylemleri içerisinde barındırabilmektedir. Özellikle dil kullanımı boyutunda edebi metinler, yazarın ideolojik görüşü ekseninde şekillenebilmektedir. Bilhassa roman, yapısı ve içeriği itibarıyla ideolojik söylem tarzlarını yansıtabilmesi açısından çok uygun bir edebi türdür. Romanlarda bu genellikle örtük bir şekilde dil boyutunda sözcük seçimleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. İdeolojik söylem yapılarını özellikle metin düzeyinde yorumlamak için söylem analizi, dilsel göstergelere yoğunlaşmayı gerektirmektedir. Bu çalışmada da Kemal Tahir'in *Kelleci Memet* romanı, Marksist ideoloji açısından dilsel göstergeler ve metin dışı bağlamlar çerçevesinde yorumlanacaktır. Kemal Tahir, bu romanda diyalogların yoğun olduğu bir anlatım tarzını tercih etmiş, anlatıcı olarak ideolojik söylemini romana yansıtmamıştır. Bu yüzden yazarın ideolojik dil tercihi, daha çok isimler, tasvirler, adılar ve sıfatlarda yaptığı dilsel tercihler ayrıca da karakter söyleminde yansıttığı ideolojik söylem ekseninde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Marksist İdeoloji, Söylem, Dil, Kemal Tahir, Kelleci Memet

Abstract

Every ideological thought structure has its own style of discourse. Discourse refers to the individual or social use of language. As a language practice, discourse does not only consist of signs, it is also a social practice. After the concept of discourse entered the field of social sciences, it began to be examined through its relationship with many concepts. One of these concepts is ideology. Just as discourses can structure ideologies, ideologies can also structure discourses in the language dimension. Therefore, every discourse structure may contain language uses shaped by some forms of ideological perception. Like most ideologies, Marxism has its own discourse structure. Marxism is a system of thought or ideology whose theoretical foundations were created by Karl Marx and Friedrich Engels. This ideology, which is basically built on economic theory, explains the historical process with the principles of "Historical Materialism" and "Dialectical Materialism". Class struggles lie at the core of Marxism.

Literary texts may also contain explicit or implicit ideological discourses. Especially in terms of language use, literary texts can be shaped around the ideological views of the author. In particular,

the novel is a very suitable literary genre in terms of its structure and content and its ability to reflect ideological discourse styles. In novels, this situation usually occurs implicitly within the framework of word choices in the language dimension. To interpret ideological discourse structures, especially at the textual level, discourse analysis requires focusing on linguistic signs. In this study, Kemal Tahir's novel Kelleci Memet will be interpreted in terms of Marxist ideology within the framework of linguistic indicators and extra-textual contexts. In this novel, Kemal Tahir preferred a narrative style with intense dialogues and did not reflect his ideological discourse as a narrator into the novel. For this reason, the author's ideological language choice will be examined on the axis of the ideological discourse reflected in the character discourse, as well as the linguistic choices he makes in nouns, descriptions, pronouns and adjectives.

Keywords: Marxist ideology, Discourse, Language, Kemal Tahir, Kelleci Memet

Giriş

Dil, sosyal bir pratik olması sebebiyle birçok kavramı da dilbilim başta olmak üzere sosyal bilimlerin inceleme alanına dahil etmiştir. Bu kavramlardan birisi de söylem kavramı yahut söylem fikridir. Terim anlamı olarak bakıldığında “söylem”, (Alm. diskurs, Fr. discours, İng, discourse) “söz” yani dilin yazılı veya sözlü gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı anlamında kullanılmıştır (Vardar, 2007: s.179). Söylem, en basit şekliyle yazılı veya sözlü iletişimde dilin bireysel kullanımı olarak tanımlanabilir. Söylem, dil ile ilişkisi çerçevesinde tanımlandığında bir dil pratiğine işaret etmektedir. Dil kullanımı, sadece dilbilimsel öğelerle (sözcük, cümle, paragraf) sınırlandırılabilir bir şey değildir. Söylem; kültürel, toplumsal, ekonomik ve ideolojik vs. konular gibi yaşamın birçok tarafıyla ilintilidir (Sözen, 1999: s.20). Bu açıdan düşünüldüğünde salt ifadeler değil, sosyal bir bağlam etkisiyle söze veya yazıya geçirilen mevcut sosyal bağlamın varlığını devam ettirme konusunda yardımcı olan sözcük, cümle veya ifade gruplarıdır (Mills, 1997: s.11). Söylem teorilerinin ve söylem üzerine çalışan düşünürlerin dil felsefecilerinden etkilenmelerinin etkisiyle de ortak paydada bulunduğu başat görüş, söylemin sadece dil aracılığıyla düşünülebileceği ve oluşabileceği düşüncesidir. Söz konusu düşünürlerin ortaya koyduğu bu fikrin en önemli çıktısı ise dilin belirsiz olduğu fikridir (Sözen, 1999: s.17). Dilin belirsizliği ifadesi, aslında dilin dolaysız olmadığı durumuna işaret etmektedir. Çünkü dil, sosyal bir bağlamla ilintili olduğu için dilin mantığı dolaysız bir şekilde açıklanamamaktadır. Dilin belirsizliği, tercih edilen kelime, tümce veya daha genelde ifadelerin anlamının sabit olmaması ve kullanıldıkları bağlama göre anlam kazandıklarını ifade etmektedir. (Yavuz, 2007: s.92) Wittgenstein’in dil düşünceyi örter ifadesi de bu ifadeyi destekler niteliktedir (Wittgenstein, 2013: s.47). Dolayısıyla söylemler de ifade edildikleri bağlama göre anlam kazanmaktadırlar. Çünkü dil, belli bir bağlam içerisinde düşünülen veya yazıya dökülen fikirler, anlamlar ve daha genelde ideolojik veya toplumsal düşüncelere şekil veren ve bunlardan etkilenen bir yapıyı temsil etmektedir. Dilin dolaysız olamayacağı düşüncesi, söylemin çeşitli terimlerle ilişkisi bağlamında tanımlanması sonucunda birden fazla tanım ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı söylem kavramı metin, cümle ve ideoloji gibi çeşitli terimlerden farklılığı ya da benzerliği üzerinden tanımlanmıştır (Mills, 1997: s.4).

Bu çalışma ekseninde düşünüldüğünde değinilmesi gereken ideoloji kavramı, söylemle olan ilintisi bağlamında önemli rol oynamaktadır. Özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru söylem, ideoloji kavramıyla birlikte değerlendirilmekte ve Foucault'nun söylem kuramında olduğu gibi-Foucault söylemi ideoloji kavramına tercih etmektedir-birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. İdeoloji kavramı daha çok belirli bir dünya ve toplum perspektifine dayanan düşünce sistemini çağrıştırmaktadır. İdeoloji kavramına yönelik birçok farklı tanımlamalar vardır. Terry Eagleton'un yaptığı birkaç tanımlama bu çalışmanın kapsamı ve özü düşünüldüğünde yeterli olacaktır. Eagleton, ideoloji terimini belirli bir toplumsal sınıf veya zümreye ait fikirler topluluğu, siyasi iktidarları meşrulaştırma noktasında işlevsellik gören fikirler, sosyal çıkarlar tarafından harekete geçirilen düşünme şekilleri ve anlamsal kapanım gibi çeşitli tanımlamalarla ortaya koymuştur (Eagleton,1996: s.189). Söylem ve ideoloji arasındaki ilişki iki yönlüdür, ideolojiler söylemleri yapılandırabildiği gibi söylemler de ideolojileri farklı şekillere sokabilmektedir. İdeolojilerin barınma alanı olduğu düşüncesi ekseninde söylem, basit bir şekilde bireyin dil yoluyla kendisini ifade etmesi anlamına gelmemektedir. Dil, anlamı kazanmakta ancak söylemler, ideolojik mücadele ve uğraşlar yoluyla inşa edilmektedirler (Macdonell, 1986: s.47). Bu perspektiften düşünüldüğünde ideolojik toplumsallaşma veya sınıflaşmalar, söylemin aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Çünkü belli bir ideolojiyi benimseyen bir zümre, zümre dışındaki kişilerle etkileşimi sırasında benimsediği ideolojiyi belirli bir söylem güdümünde savunmakta ve meşrulaştırmaktadır (Dijk, 2019: s.292). Söylemin birçok kavramla bilhassa da ideolojiyle tanımlanması birden fazla karmaşık yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple söylem, toplumsal dilbilim, (sosyolinguistik) metin ve konuşma teknikleri ve söylem çözümlemesi gibi alanlarla karmaşık yapıların açıklığa kavuşturulması bakımından öne çıkan bir kavramdır (Dijk, 2019: s.299).

Söylem çözümlemesi, dili; eylemsel, iletişimsel ve toplumsal bir pratik olarak yorumlamaktadır (Sözen, 1999: s.82). Dilsel biçimler, toplumsal yapıda belli bir amaca hizmet etmesi için yapılandırılabilir ve bu amaçtan bağımsız düşünülemez. Söylem çözümlemesinin asıl amacı dilbilimcilerden farklı olarak dilin ne için ve nasıl kullanıldığını anlamaktır (Brown ve Yule, 1983: s.1). Söylem çözümlemesi, gündelik konuşma biçimlerinden hâkim ideolojinin incelenmesine kadar her türlü sözlü veya yazılı metni kapsar niteliktedir (Yule, 1996: s.83). Çeşitli alanlarda kullanılan birçok söylem analizi türleri vardır. Sözen'e göre temel olarak söylem analizinde üç temel aşama veya düzey bulunmaktadır. Çözümlemenin ilk aşaması dil kullanımına odaklanır çünkü dil bir etkileşim tarzıdır. İkincisi çözümlemenin dilin anlama, açıklama ve anlam yüklemeye ilişkin işlevlerine dikkat kesilmektedir. Son olarak da çözümleme pragmatiktir. Bu düzeyde yazarın veya konuşucunun dil aracılığıyla ne gerçekleştirdikleri sorusuna cevap aranmaktadır, bu aşamada dilbilimsel unsurlar dili kullanan kişilerin ortaya koyduklarını kavramak için incelenmektedir (Sözen, 1999: s.85-86). Söylem kavramı metin kavramıyla da sıkı sıkıya bağlıdır. Bugün söylem kuramları, söylemi yazılı ve sözlü olarak ikiye ayırmak yerine bunları bir çatı altında toplayarak metin kavramını kullanmaktadır. (Sözen, 1999: s.35) Söylem incelemesi, edebi olmayan veya olan metinler arasında bir

ayrımı temele almaz. Edebi anlatıların hem gerçek olan hem de değerli olan ile karmaşık bir ilişkisi vardır. Yani insanla veya toplumla ilgili bir gerçeği içerirken bunu aynı zamanda kurmaca ve gerçek dışı bir tarzda yapabilmektedir (Mills, 1997: s.23).

Edebi anlatıların kendi söylem tarzı içerisinde açık veya gizli şekilde ideolojik söylem yapılarının mevcut olması normaldir, çünkü edebi anlatım her şeyi açık bir şekilde ortaya koyma kaygısını içerisinde barındırmaz (Yıldız ve Günay, 2011: s.162). Dil kullanımı, edebi metinlerin barındırdığı ideolojik algı biçimlerini kavramak açısından incelenmesi gereken başat unsurlardan birisidir. Şair ve romancıların ideolojik içerik ve görüşleri, dili kullanım tarzlarına ve bilhassa dil kullanım boyutundaki tercihlerine göre anlaşılabilir (Şahin, 2015: s.383). Her edebi metin türü, ideolojik söylem incelemesine uygun olabilmektedir. Edebi metinlerin de malzemesi dil olduğu için göstergelerden meydana gelmekte ve göstergeler de belli ideolojik algı biçimlerinin söylem yapılarını temsil etme noktasında birçok veri sunabilmektedir. Bu sebepten ötürü metinlere yorumlayıcı yaklaşmak ve yorumlarken de metni belirli bir söylem olarak kavramak gerekmektedir. Ancak bir edebi metni yorumlamak ifadesi söylemini ortaya çıkarma durumunu ifade etmez. İfade ettiği şey yazar, karakter ve okuyucularla bir bütün oluşturan söylemin tabiatını açığa çıkarmaktır (Sözen, 1999: s.36). Aynı zamanda birçok araştırmacı, yazınsal ve ideolojik çözümleme için aynı şeyi ifade etmektedir. DİA (Devletin İdeolojik Aygıtları) kavramını ortaya atan Fransız düşünür Althusser de sanat yapıtları ve ideolojinin organik bir şekilde birbirleriyle ilintili olduğunu ifade etmektedir. Ona göre sanat ürünleri, yazarının veya icra edicisinin şuurlu bir şekilde ideolojik algılarını aksettirdiği yerlerdir. Dolayısıyla edebi anlatılarda yapılan analizler de yazarın ideolojisinin yansımalarını anlatı üzerinde araştırma durumunu ifade eder. Althusser’e göre metinler, salt ideolojilerin aksettirildiği yerler değil aksine yazar veya sanatçı tarafından benimsenen ideolojik mücadelelerin bir nevi üretim alanlarıdır (Yıldız ve Günay, 2011: s.163). Althusser’in düşüncelerinden etkilenen ve Eagleton’la birlikte edebiyatın salt bir yansımadan öte bir üretim eylemi olduğunu düşünen Pierre Macherey de Althusser’in üretim fikrine yaklaşır. Macherey, ayrıca edebi metinde yazarının sessiz kaldığı yerlerde ideolojinin aranması gerektiği fikrini öne çıkarır. Macherey için yazar her ne kadar ürettiği edebi metnin malzemelerini yani sözcükleri, sözcükleri kendi üretmesi de bu unsurlar gelişigüzel bir şekilde metnin inşasında yer almaz. Bu unsurlar oluşturmaya hizmette buldukları bütüne (metnin ideolojik dokusuna) bir malzeme sağlarlar ve bir nevi onun biçimini alırlar ve eleştirel olmayan bir okumada görünmez hale gelirler (Macherey, 2019: s.64). Bu bakımdan düşünüldüğünde yazınsal türler, hem ideolojilerin varlık bulduğu hem de ideolojik perspektiflerin üretildiği ve tartışıldığı anlatılardır (Yıldız ve Günay, 2011: s.164). Bu bakımdan ideoloji denilen kavram, şiir, tiyatro ve özellikle de roman gibi yazınsal türler aracılığıyla kendine bir yayılım alanı bulmuştur (Şahin, 2020: s.131).

Yazarın ideolojik algısının veya benimsediği ideolojik gerçeğin örtük bir şekilde bilhassa nesir türleri olan öykü ve roman söyleminde dile yansımaları söylemin analizini zorlaştırmaktadır. Özellikle diyalogların fazla olduğu ve yazarın herhangi bir roman veya öykü kişisini yansıtıcı bilinç olarak romanda işlevselleştirmedeği durumlarda dil pratiğinin

incelenmesi noktasında ideolojik dil kullanımının verilerinin tespit edilmesi zorlaşabilmektedir. Bu gibi yapıtlarda yazarın cümle değil de sözcük seçme aşamasında bulunduğu tercihleri dikkate almak gerekebilmektedir. Çünkü edebi bir metindeki dilsel göstergeler eş anlamlı veya yakın anlamlı belli diğer göstergeleri eleyerek metinde kendine yer bulmaktadır. Bu noktada söylemde seçilen sözcükler metinde kullanıldıkları bağlam ve çağrışımsal değerleri üzerinden yazarın ideolojik fikirlerini işaret etmek noktasında önem kazanmaktadır. Sözcükler, belli bir ideolojinin zihinsel haritasındaki önemli kavramları çağrıştırabilmekte ve yazarın bu ideolojinin kavramsal hazinesine ait nosyonları ne derece roman söylemine yansıttığı noktasında önemli ipuçları verebilmektedir.

Bu çalışmada amaç, Kemal Tahir'in notlarında, edebi yapıtlarında ve sohbetlerinde gönderimde bulunduğu Marksist ideolojinin ve Marksizm'in söylemsel şemasında yer eden temel kavramların roman söylemine -bilhassa sözcük seçiminde-neden ve nasıl yansıdığı üzerine bir söylem analizi-yorumu-yapmaktır. Bu bakımdan dilin ideolojik fonksiyonu noktasında *Kelleci Memet* romanı, bu inceleme ve yorumun odak noktası olacaktır. *Kelleci Memet* romanının böyle bir incelemeye tutulmasında roman karakterinin yazarın gerçek hayattan tanık olduğu orijinal bir karakter olması ve Kemal Tahir'in tek bir insanın dramından yola çıkarak sosyal gerçekliği yansıtırma düşüncesi ekseninde roman karakterine bir işlevsellik yüklemesi etkili olmuştur. Bunun dışında romanlarda anlatıcı söyleminin belirgin olmadığı durumlarda ideolojik söylem incelemesinde hangi unsurlara nasıl yaklaşılması gerektiği sorusu da çalışmanın kendine öz problemlerinden birisidir. Bu roman, diyalogların yoğun ve anlatıcı söyleminin açık olmadığı sadece tasviri kısımlarda anlatıcının anlatıya dahil olduğu bir roman özelliği göstermektedir. Bu sebeple diyaloglardaki isimler, adılar, sıfatlar, hitap ifadeleri gibi çeşitli unsurlar ve tasvirlerdeki anlatıcı söylemi üzerinden sözcük tekrarı ve seçimi noktasında yazarın ideolojik görüşleri ekseninde incelenecektir. Çalışmanın ilk kısmında Marksizm'e ve Marksist estetiğe dair temel bilgiler verilmiştir. Ardından Kemal Tahir'in yapıtlarını ortaya koyduğu dönem ve koşullara ait genel perspektiften bahsedilmiştir. Sonrasında Kemal Tahir'in Marksizm'le olan ilişkisine ayrıntılı bir şekilde notları ve sohbetleri üzerinden değinilmiştir. Son kısımda da *Kelleci Memet* romanının söylemi dil pratiği ekseninde incelenmiştir.

1. Marksist İdeoloji ve Estetik

Marksizm, adını Alman düşünür Karl Marx'tan alan bir ideoloji ve zamanla çeşitli disiplinlerin inceleme alanı olmaya başlayan bir düşünce sistematığıdır. (Burns, 2015: s.9) Marksizm, temelde ekonomik teori üzerine inşa edilmiş bir tarih felsefesidir ve iddia ettiği şey tarihin devininin birtakım kanunlara göre gerçekleştiği düşüncesidir. Bu kanunları veya kuralları da tarihsel materyalizm ve diyalektik fikri ile açıklamaktadır (Moran, 2013: s.43).

Tarihsel Materyalizm anlayışı, Karl Marx ve Engels tarafından geliştirilen diyalektik materyalizmin sosyal hayata yönelik yöntemsel yapısını ortaya koyan ve ekonomik olarak üretim biçiminin siyasi, entelektüel ve sosyal yaşamın anlamını belirlediğini açıklayan bir

düşünce tarzıdır (Cevizci, 2005: s.1592). Diyalektik materyalizm ise Marx’ın düşüncelerinin gelişmesine katkıda bulunan Hegel’in diyalektik idealizm düşüncesinden farklı olarak Karl Marx’ın tarihsel ve kültürel sürece uyarlamak yoluyla benimseyip sistemleştirdiği düşünce tarzıdır. Marx, diyalektik süreçle tarihsel, toplumsal ve kültürel sürecin gelişim aşamalarını açıklamak ve çözümlemek amacındadır (Tunalı, 1976: s.17). Marksizm’in öne çıkardığı tarihi maddecilik ve diyalektik materyalizmin tam odağında sınıf mücadelesi yatmaktadır (Althusser, 2002: s.77). Buradaki mücadele kavramı aslında diyalektik sürecin bir yansımasıdır. Marksist ideolojideki söz konusu sınıflar arasındaki mücadele, sınıflar arası çelişkiler sonucu ortaya çıkan gerçeklik durumunun bir örneğini teşkil etmektedir. Geçmişteki feodal yapılardan günümüz kapitalist düzenine kadarki toplumsal ve ekonomik yapı, üretici sınıf ve üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfların çelişkileri ve mücadeleleri yoluyla değişim ve gelişime uğramıştır.

Karl Marx, toplumsal yapıyı kendine özgü bir belirlemeyle sınırlar veya düzeylerden oluşacak şekilde tasarlamıştır. Bu düzeyler, alt yapı ve üst yapı kavramlarıyla ifade edilen yapılardır. Alt yapı, ekonomik temeldir ve üretici güçleri (çalışma araçları, iş teknikleri, beceriler ve üretim teknikleri) ve üretim ilişkilerini (üretici konumunda bulunan bireylerin birbirleriyle ve toplumla olan sosyal ilişkileri) kapsamaktadır. Üst yapı ise düşünsel yapıdır. Bu yapı da kendi içerisinde hukuki-siyasi (devlet ve hukuk) ve ideoloji (hukuki, dini, siyasi ve ahlaki) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Althusser, 2002: s.25). Ekonomik yapıyla sosyal ve düşünsel yapının bir bütün halinde irdelenmesi noktasında alt yapının yani ekonomik durumların üst yapıyı etkilediği düşüncesi Marksist dünya görüşünün temel yapısını oluşturmaktadır.

Marksist toplum görüşünde toplumların gelişmesine en büyük katkısı olan şey, sınıflar arasındaki egemenlik savaşıdır. Bir toplumdaki üretim gücü güçlenip belirli bir düzeye gelmeden toplumların sınıflara bölünmesi ve yeni sınıfların oluşması olası değildir (Burns, 2015: s.21). Marksizmin temel motivasyon noktası kapitalist dünya düzenini irdelemeye çalışırken diyalektik materyalizm düşüncesiyle toplumdaki sınıfsal yapıyı ve sınıfsal yapı bu toplum biçiminin içerisindeki sınıfsal mücadelelerini açıklamaya çalışmaktır. “Komünist Manifesto”da da tarihin ve toplumların gelişim süreci bu fikre dayandırılmıştır. “Bugüne kadarki bütün toplumlar, görmüş olduğumuz gibi, ezen sınıflarla ezilen sınıflar arasındaki çelişki üzerinde var olur.” (Marx, 2018: s.65)

Marksist perspektiften bakıldığında toplumların ortaya çıkması, idare edilmesi vs. ile ilgili kavramlar genellikle sınıfsal kavramlardır. Bu kavramları ortaya koyan sınıf ise o toplumdaki egemen sınıftır. Egemen sınıf, üst yapı unsurlarını (eğitim, sanat, felsefe, ideoloji) araç olarak kullanarak kendi ideolojilerini alt sınıflara dayatmaktadırlar. Marksist ideolojinin sınıflar arası (egemen sınıf ve yönetilen sınıf) mücadele öngörüsünü ve ardından antikapitalist dünya görüşünü temele alan ideolojik bir bütünlük haline gelmesi ortaya çıkışından belli bir süre sonra 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçişte gerçekleşmiş ve Marksizm’in ideoloji nosyonuna bakış açısı politik sebeplere bağlı hale gelmiştir. İdeoloji kavramı Marx tarafından 1920’li yıllarda “Alman İdeolojisi” adlı çalışmasında ele alınmıştır. Bu dönemden itibaren de Marksist düşüncede ideolojinin irdelenme şekli ile

ilgili gelişmeler ortaya çıkmıştır. Başlarda Marx'ın düşüncelerinin sadeleştirilmesi yoluyla bir ekonomik temelli nedensellik öğretisine dönüşmesi ile birlikte ideoloji, yanlış-bilinç şeklinde algılanmış, ardından da Lenin'le birlikte ideoloji, pejoratif anlamından kurtulmuştur (McClellan, 2009: s.23). İdeolojilerin birer anlatı olduğu fikri yakın geçmişte üzerinde durulan bir görüştür. Edebiyat teorisyeni olan Terry Eagleton da Marksizm'i bir anlatı olarak nitelendirir ve Marksizm'i insanları sömürü düzeninin ve baskı ortamının farkına varıp bu durumdan kurtarmaya çalışan bir hikâye olarak görmektedir (Eagleton, 2014: s.8).

Marksizmin sanatla olan ilişkisi de temeldendir, sanata ve sanat eserlerine uyarlanması sonucunda Marksist Estetik denilen kuram ortaya çıkmıştır. Marksist Estetik, Marksizmin genel teoremlerine dayanmakta ve gerçeklik anlayışını yansıtırma kavramı üzerinden Marksizmin gerçeklik anlayışından almaktadır (Tunalı, 1976: s.40). Marksist Estetik sanat anlayışı, dönemsel olarak farklı tanımlamalara maruz kalmıştır. Berna Moran, bu estetik anlayışı Marx, Engels, Plehanov gibi kişilerin ekonomik yapı ile sanat yapıtları arasındaki bağlantıları irdeledikleri 1934'e kadarki dönem ve sanat görüşünün Sovyetler'de resmiyet kazanması yoluyla Toplumcu Gerçekçilik olarak adlandırıldığı ikinci dönem olmak üzere iki döneme ayırmıştır (Moran, 2013: s.41-42). Marksist ideoloji, kendi söylemsel yapısının bir tezahürü olarak başta edebiyat olmak üzere genel olarak sanata da ideolojik bir işlev yüklemektedir. Marksist düşünceyi estetik bir teori haline getirmeye çalışan G.V. Plehanov'dur. Plehanov, sanat yapıtları ve toplumdaki sınıflar ile arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırmıştır. Ayrıca da sanatın ortaya çıkma süreci ve toplumsal fayda ile estetik sorunlar üzerine incelemelerde bulunmuştur. Bu incelemeleri yaparken de Marksist düşüncedeki olayları ekonomik sebeplerle açıklama düşüncesini estetik sorunları açıklamak için kullanmıştır. Plehanov, zaman içerisinde gelişmiş ekonomik ilişkilerin gelişmiş sanat anlayışları ortaya çıkardığı düşüncesinden yola çıkarak sanat ve ekonominin birlikte düşünülmemeyeceği fikrini ileri sürmüştür. Bunun sonucunda da sanat eserlerinin ideolojik ve estetik taraflarını ayırması gerekçesiyle birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Toplumcu Gerçekçiliğin şekillenmesi ve ortaya çıkması da bu bu süreci izleyen yıllarda ortaya çıkmıştır (Moran, 2013: s.47-52). Marksist Estetiğin ikinci evresini oluşturan Toplumcu gerçekçilik, ilk defa 1934 senesinde düzenlenen Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi'nden sonra resmi sanat görüşü olarak kabul edilmiştir. Toplumcu-gerçekçilik, daha çok edebiyat olmak üzere sanatın ne olması gerektiği ile ilgilenmiştir. Toplumcu gerçekçiliğe göre sanat gerçekliği yansıtırma işidir fakat bu gerçeklik toplumsal gerçekliktir. Söz konusu gerçekliğe bakıldığında gerçeklik, sosyal devrimci gelişme kapsamında ele alınmalı ve toplumsal tarih, işçi sınıfının bilinçlenmesi temele alınarak yansıtılmalıdır. Bunun temelinde ise Marksist ideolojide ortaya konan toplumların geçirdiği devinimsel süreç vardır (Moran, 2013: s.52-53).

Toplumcu gerçekçiliğin Türkiye'de edebiyat sahasında benimsenmesi ve yer bulması da erken dönem Cumhuriyet ideolojisinin ortaya çıkardığı halkçı söylemin etkisinde gerçekleşmiştir. O zamanki politik konjonktürde halkçı söylemin halk ve aydın sınıfının tabanında büyük ilgi görmesi, Marksist söylemin de o ortamda kendine yer edinmesini sağlamıştır. Türkiye'de özellikle roman türünde Marksizmin etkisi 1930'lu yıllarda

hissedilmeye başlamıştır. Marksizm bu yıllardan itibaren dönemin sosyal ve siyasal koşullarından dolayı daha çok yoksullaşma ve sömürü düzeni doğrultusunda ele alınmış ve edebiyata da daha çok bu unsurlar üzerinden yansımıştır. Bu doğrultuda toplumsal gerçekliği anlayıp yorumlama meselesi azınlık bir yazar kesiminin yapıtlarıyla devam etmiştir. Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Refik Ahmet Sevengil, Reşat Enis Aygen 1930’lu yıllarda bu yazarlardan bazılarıdır. Bu yazarlar bilhassa romanlar yoluyla toplumsal ve geniş meselelere daha çok fakir halk ve aydın veya bürokrat arasındaki mücadeleler üzerinden yaklaşmıştır. Bu dönemde Marksist ideolojinin alt yapı denilen ekonomik temele çektiği dikkat ve sınıfsal temeller, roman konularının yoksulluk ve sömürü meselesi üzerinden ele alınmıştır (Türkeş, 2008: s.1052). Özellikle köy yaşamını eleştirel bir gözle eserlere konu eden ilk sanatçı Sadri Ertem’dir. Bu yıllarda diğer birçok yazar bir nevi aydınlanma sorununu ele alarak bir akım olarak köy romanını başlatmışlardır. 1960’lara kadarki dönemde sırasıyla bilhassa Sabahattin Ali, Yaşar Kemal ve Kemal Tahir gibi isimler özellikle köy hayatında sömürülen işçi sınıfını aydınlatma kaygısını taşıyan öne çıkan yazarlardandır. 1950’li yıllarda çevrelerince büyük saygı gören Yaşar Kemal ve Kemal Tahir, köy hayatını romanlarının merkezine yerleştirmişlerdir. Özellikle bu yıllarda Kemal Tahir, köyü en önemli memleket meselesi olarak gören yazarlardandır (Türkeş, 2007: s.1053-1054).

Kemal Tahir’in Türk romanına bakışı aslında onun tarihe, topluma, politikaya ve Marksist ideolojiye bakışıyla şekillenmiştir. Özellikle köylü, işçi ve yoksul kesime bakış açısı onun romanlarının temel odağını oluşturmaktadır. Romanlarına toplumsal gerçekliği yansıtırken de dil kullanımına özel bir işlev yüklemiştir. Kemal Tahir, dili toplumsal bir mesele haline getirmiştir. Özellikle romanlarındaki karakterlerin kişilik karakterizasyonunu kullandığı dil ile gerçekleştirmekte ve bunu yaparken de aslında sınıflı toplum yapısının aksayan yönlerini sezdirmektedir. Kemal Tahir’in roman diline değinmeden önce Marksizm’e yönelik tutumunu açıklamak çalışmanın uygulama kısmını temellendirmek açısından yerinde olacaktır.

2. Kemal Tahir’de Marksist İdeoloji ve Gerçekçi Roman

Kemal Tahir’in dil, ideoloji ve toplum üçgeninde ortaya koyduğu yapıtlar bilhassa da romanlar, kimi çevrelerce çok olumlu eleştiriler almakla beraber birçok defa da olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilere sebebiyet veren nokta ise romancının yapıtlarının edebi değerinden çok onun ideolojik düşüncesi ve ortaya koyduğu duruştan kaynaklanmaktadır. Kemal Tahir, Türk tarihi üzerine yaptığı araştırma ve incelemeleri sonucunda öne sürdüğü fikirleri roman aracılığıyla iletme istemiştir (Moran, 2001: s.173). Geçirdiği ideolojik dönüşüm açısından düşünüldüğünde Kemal Tahir’in eşine yazdığı mektuplardan aslında ilk dönemlerde ülke meselelerine Kemalist ideoloji perspektifinde baktığı ancak zamanla Marksist ideoloji temelli sosyalizm düşüncesine yaklaştığı görülmektedir (Elverdi, 2010: s.25). Hapse girmeden önce ise eşi Fatma İrfan’a karşı şu ifadeleri aktarmıştır:

“Bütün Türkiye Cumhuriyeti, ordusu, Temyiz Mahkemesi, hükümeti (İlle Kemal Tahir’i komünist yapmak istiyoruz, muhakkak komünist olmalı) diye seferber olursa, takdire tedbir

uymuyor demektir. Biz de halis, yerli komünist olur çıkarız. Hem komünist olmak atla deve değil ya, önümüzde on beş sadet yıl var. Düşüne taşına okuya üfleye icabına bakılır.” (Tahir, 1979: s.292)

Kemal Tahir, Nazım Hikmet’in yakın dostu olması ve bir gazeteci olması sebebiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Ardından evinde Fransızca sosyalizme ait kitaplar barındırması ve Sabahattin Ali’nin bazı eserlerini donanmadaki kardeşine göndermesi sebebiyle 15 yıl hapse mahkûm edilmiş ve hayatının 1938 ve 1950 yılları arasındaki kısmını hapishane ortamında geçirmiştir. Bu süreç içerisinde Marksizm’e yönelik birçok okuma yapmıştır (Berksoy, 2010: s.26). Kemal Tahir, yaşadığı ve gözlemlediği toplumun gerçeklerini yansıtmaya kaygısı olan bir romancı, aynı zamanda da Marksist ideolojiyi benimsemiş bir düşünce adamıdır (Yıldırım, 2010: s.256). Kemal Tahir, notlarında Marksizm’i şöyle ifade etmiştir: “Marksizm: Modern toplumla, büyük sanayi ve sanayi proletaryesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Modern dünyayı bütün çelişmeleriyle, meseleleriyle ifade eder. Bu meselelere rasyonel (akla yatkın) çözüm yolları bulan, gelişme şartlarının pratiğini gösteren biricik, en son, en gerçek bilimsel dünya görüşüdür.” (Tahir, 1992: s.35)

İsmet Bozdağ’ın Kemal Tahir’le olan sohbetlerinden aktardığına göre Bozdağ’a göre Marksizm, aslında başlarda Tahir’in değer yargılarına ters düşmektedir. Fakat Nazım Hikmet’le yakınlıklarının artması Marksizm’e yönelik tutumunda değişikliğe neden olmuştur. Kuramsal ve düşünsel olarak bu ideolojiyi anlamakta bocalasa da Marksizm’i savunur hale gelmiştir ancak bu tutumu şair coşkuluğu gibidir (Bozdağ, 1995: s.7-8). Marksizm’e döneminin diğer Marksistlerinden farklı perspektifte baktığı için bu ideolojinin temel prensiplerini bilmediği yönünde birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Ancak Kemal Tahir, daha önce Türkiye’de konuşulmayan pek çok teorik sorunsalı gündeme getirmiştir. Kemal Tahir, Marksist ideolojinin temel noktasının tarih olduğunun farkına varmıştır. Tarihsel Materyalizm fikrinin de etkisiyle Kemal Tahir, Osmanlı tarihine özellikle önem vermiş ve Marksizm’in uygulanabilirliği üzerinden Türk ve Dünya tarihine ilişkin birçok şeyin bilinmesi gerektiği fikrini öne sürmüştür.

Kemal Tahir’in tarih, ekonomi, sosyoloji ve Marksizm’e ilişkin fikirleri roman sanatı üzerine ortaya koyduğu teorilerden bağımsız düşünülememektedir. Tarihe yönelik araştırmaları, Türk halkının Batı’dakinden daha azade ve kendine özgü bir romanı olması düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Moran, 2001: s.173). Marksizmin doğduğu ortam Avrupa sosyal ve ekonomik hayatı ise bu ideoloji, Türk tarihi, ekonomisi ve aydınına ne derece uyarlanabilir? İşte Kemal Tahir’in bu uyarlanma noktasında farklı fikirleri olmuştur (Bozdağ, 1995: s.10). Bu fikirlerin en önde geleni ise Türk toplum yapısında “Klasik Marksizm” in uygulanamayacağını düşünmesidir. Kemal Tahir’e göre Marksist düşüncenin gelecek öngörüsü olan ilkel komünal, kölelik, feodal düzen, kapitalizm, sosyalizm ve nihayetinde Komünizme kadar varacak olan gelecek tasavvurunu Türk sosyal hayatına denk düşürmeye çalışan kesimler hata yapmışlardır. Özellikle Osmanlı’nın da Batı toplumları gibi feodal bir düzenden geçtiğini düşünmek oldukça yanlış bir düşüncedir (Çağan, 2010: s.398). Kemal Tahir, Bozdağ ile yaptığı sohbetlerde bu meseleden özellikle

bahsetmiştir: “Gerçek tür “kölelik” döneminden, “Feodalite” den geçmedikçe ne burjuva sınıfını kurmak olasıdır, ne işçi sınıfını kurmak!” (Bozdağ, 1995: s.92).

Kemal Tahir’e göre Osmanlı Devleti, sosyal ve iktisadi olarak alışılmış bir doğu devleti portresi çizmektedir (Çağan, 2010: s.399). Batı toplumları, özel mülkiyetin olması sebebiyle feodal yapı da denilen toprak köleliği döneminden geçmiştir ancak Osmanlı’da özel mülkiyet yoktur çünkü Osmanlı’da tımar-ıkt sistemi vardır (Bozdağ, 1995: s.11). Osmanlı’da Marksizmin en önemli kavramlarından birisi olan sınıf kavramının pek karşılığı gösterilemez. Çünkü Osmanlı’da devlet çıkarı kişisel çıkarları bastırduğundan ekonomik temelli bir sınıf yapısı oluşmamıştır (Çağan, 2010: s.399). Kemal Tahir’e göre dönemimdeki aydın sınıf, bu koşul ve unsurları göz ardı ettikleri için Marksizm’i aldıkları şekliyle Türk toplumuna uyarlayama çalışmışlardır. Bunun sonucunda da yaşadıkları toplumla aralarındaki bağ hiçbir zaman sağlam olamamıştır. Kemal Tahir bu bağ güçlendirmek ve toplumu anlamak için Karl Marx’ın öne sürdüğü “Asya Tipi Üretim Tarzı” (ATÜT) kavramından hareket etmiştir. ATÜT kavramı Kemal Tahir’in romanlarını ve bilhassa da karakterlerinin söylemlerini ideolojik açıdan yorumlamak noktasında değinilmesi gereken bir kavramdır.

ATÜT, Karl Marx’ın doğu toplumlarının biçimini tanımlamak için öne sürdüğü “Asyatik Toplum” şeklini ifade etmektedir. Bu toplum biçimi, köleci toplum aşamasının veya düzeyinin öncülüdür yani ilkel toplum aşamasından sonraki aşamayı ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle batı toplumlarının olduğu aşamanın daha gerisinde bulunmaktadır (Yıldırım, 2016: s.59-60). Asya toplumlarında toprağın asıl sahibi ve en üst otorite merkezi devletin kendisidir. Bu sebeple tüm gücü elinde bulunduran devlet, despot bir tavır takınabilmektedir. Kemal Tahir, ATÜT’e en azından Türk toplumunun toplumsal gerçekliklerinin gün yüzüne çıkarılmasına yönelik anlayış olabileceği gözüyle bakmıştır. Fakat Batının kölelik düzeninden hiç geçmemiş toplulukları geri kalmış olarak görmesine de tepkiyle yaklaşmıştır. Ona göre Osmanlı’nın Avrupa’daki sosyal düzenden farklılığının temel sebebi çoğu Asya toplumlarında olduğu gibi tarım, toprak ve coğrafi şartlardan kaynaklanmıştır. Osmanlı’da özel mülkiyet gelişmemiştir, toprak ve genel olarak tarımdaki kontrol devletin elindedir. Kemal Tahir, bu toplum yapısına Marx’ın belirttiği gibi despot ve sömürücü bir düzlemde bakmamakta ve özellikle Osmanlı özelinde devletin ihya edici rolüne odaklanmaktadır (Kavut, 2010: s.134-135).

Kemal Tahir’in düşünce dünyasındaki tüm sosyolojik, siyasal, kültürel ve en önemlisi de tarihsel perspektif onun romancılığının gelişip toplumsal bir hal almasında çok büyük bir önem arz etmektedir. Kemal Tahir’in Marksizmin büyük etkisiyle kendisine toplumu bilinçlendirme noktasında bir görev üstlendiği düşüncesi ve inancı, onun roman poetikasında romancının önemine vurgu yaptığı bir göstergesidir ki bunu sohbetlerinde de ifade etmiştir. Kemal Tahir, tek bir insanın dramından yola çıkarak topluma yönelik eleştiri ve değişim vurgusunu yapmaktadır. Onun roman anlayışı, dram yaşayan insanın bizzat kendisiyle ve çevresiyle olan ilişkisinin çözümlemesine, anlaşılmasına dayanmaktadır (Tahir, 2016: s.70). Dram yaşayan ve bunu kabullenen insan portresi, Kemal Tahir’e göre umutsuzluk durumunu yansıtır ve umutsuzluk da hem

bireyin kendine yönelik değişim arzusunu törpülemekte hem de dolaylı yoldan toplumun olumlu yönde değişmesine engel olmaktadır. Bu sebeple romanlarında ideolojik düşüncelerinin etkisiyle her ne kadar kolektif düşünce tarzını tipler üzerinden yansıtsa da toplum tarafından ötekileştirilmiş, yıpratılmış karakterlere de sık yer vermiştir. Dolayısıyla onun için roman sanatında gerçeklik, umutsuzluk duygusuna hapsolmemiş karakterler ile bu karakterlerin etkileşim içinde bulunduğu toplumların, eninde sonunda ulaşacakları “bireyin kendinden başlayarak dünyayı kavrayarak dünyayı temelden değiştirme” fikrinin ilk noktasıdır (Bozdağ, 1995: s.192). Bu noktada dil kullanımını elzem görmek ve sosyal gerçekliği yapıtlarına yansıtma eyleminde dile özel bir işlev yüklemektedir.

Notlarında özellikle dilin değişiminin toplumun dünyaya bakışını şekillendirme noktasında önemine vurgu yapmaktadır. Kemal Tahir’ göre orijinal bir dünya perspektifinin oluşması ve toplum temeline yayılması için dilin değişmesi bir zorunluluk haline gelebilmektedir. Bu değişimin de hareket noktası, toplumun sosyal ve kültürel istekleridir. Ona göre söz konusu dil değişimi, toplumdaki eski dünya görüşlerini yeni koşullara göre değiştirmeli, ilerletmeli ve derinleştirmelidir (Tahir, 2016b: s.65). Kemal Tahir, milletlerin dilinden söz ederken aslında altyapının yani toplumun kullanımındaki dilden söz etmektedir. Çünkü toplumdaki kültürel unsurlar aslında kullanımda olan dilin karakteristiğini de etkilemektedir (Coşkun, 2010: s.52). Kemal Tahir’in dili toplumsal bir ortam olarak ele alması, romanlarındaki diline doğrudan etki etmektedir. *Kelleci Memet* romanı bunun örneklerinden biridir. Yazar bu romanında özellikle dile ideolojik bağlam çerçevesinde fonksiyonellik yüklemiştir.

3. *Kelleci Memet* Romanında İdeolojik Söylem

Kemal Tahir, romanlarında dili romandaki olgu, olay, zaman, mekân, kişi ve kendi dünya görüşünün sentezi üzerinden kurmakta ve yapıtlarında kendi dünya görüşü ve ideolojisinin salt savunuculuğunu yapmamaktadır. Kemal Tahir, ideolojisini yapıtlarında bilhassa köy ve köy hayatını konu alan romanlarında kullandığı dil ile örter. O, kendi ideolojisini anlatıcı kimliğiyle değil genellikle roman karakterlerinin söylemlerinin inşası üzerinden okuyucuya yansıtmaktadır ki bundan dolayı romanlarında diyalog kısımları yoğundur. Marksist ideolojinin söylemini -özellikle; sınıf, ekonomi, altyapı, üstyapı, üretim ilişkileri, iktidar nosyonları üzerinden- tümcelerle değil, seçtiği sözcük ve söz öbekleri aracılığıyla örtük bir şekilde yansıtır veya karşıt ideolojilerin eleştirisini yapar. Kemal Tahir’in dilinin ideolojik bir boyut içermesinin sebebi de -bazı romanlarının dışında- temelde sözcük seçimlerine dayanmaktadır. Dilin kullanımda olduğu her alan sözcüklerden kendilerine ait “kararlı” tarzlar geliştirir, bu tarzlara da söylem tarzları denilmektedir (Bahtin, 2021: s.65). Bu durum, salt sözcüklerin kendileri için de geçerli olabilir, çünkü sözcükler de tarihsel süreçte farklı topluluklar tarafından çeşitli anlamlar yüklenerek kullanılmış ve bu anlamları üzerinde taşımıştır. Bahtin, bu durumu diyalojizm kavramıyla açıklamaktadır. Sözcükler sadece dilbilimsel öge olarak nötr değerlerdir. Yani sözcüklerin kimseye ait olmaması gibi bir durum söz konusu değildir. Çünkü sözcük, dil dolayısıyla oluşan bir unsur olduğu için aynı zamanda sosyal bir nosyondur. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde farklı anlamları içine çeken sözcüklerde o anlamlara ilişkin

göndermeler bulunmaktadır ve bundan dolayı da sözcükler, amaçlar ve biçimlerle doludur (Bahtin, 2001: s.71). Bahtin bu durumu sözcüklerin içerlerinde taşıdığı anlam ve bağlamlar sebebiyle iç diyalojizm kavramıyla açıklamaktadır.

İdeolojiler için de bu durum geçerlidir. Her sözcük, geçmişte farklı düşünce sistemleri, topluluklar ve düşünce sistematığı olarak ideolojilerin kullanım alanına dahil olabilir veya o ideolojinin düşünce yapısını çağrıştırmak için kullanılabilir. Olivier Reboul da bu duruma dikkat çekmekte ve her ideolojinin kendine has bir söylemi(dili)ve sözcük havuzu olduğunu ifade etmektedir (Reboul, 1980, Akt: Yıldız ve Günay, 2011: s.161). Marksizm’de de özellikle ekonomik boyutta emek, emekçi, iş gücü, el, sermaye, sınıf, sınıfsal çatışma vs. gibi çoğu kavram sözcük düzeyinde yansız gözükse de Marksizmin söylemsel şemasında toplumsal sorunsalları çağrıştırmaktadır. Toplumcu gerçekçi edebiyat ve bu çalışma ekseninde düşünülecek olursa Kemal Tahir, romanlarında bu kavramları -bilinçli veya bilinçsiz- özellikle toplumdaki sınıf çatışmaları, emek, sermaye, tahakküm, sınıflaşma ve sömürülme gibi birçok sorunsalı çağrıştırmak veya bu sorunlara dikkat çekmek amacıyla roman söylemine yerleştirmektedir. *Kelleci Memet* romanı da Marksist ideolojinin temel kavramlarının diyaloglar, isimlendirmeler, zamirler, sıfatlar, hitap ifadeleri, anlatıcı söylemi gibi unsurlar aracılığıyla örtük bir şekilde roman söylemine yansması bakımından birçok veriye sahiptir.

Kelleci Memet, zaman, mekan ve fon karakterler bakımından *Sağirdere* ve *Körduman* romanlarının devamı niteliğindedir. Romanda Virankale köyünde dünyaya gelmiş olan Memet’in başından geçmiş ve geçmekte olan olaylar aktarılır. Memet, köyde yanında çalıştığı Osman Ağanın kızı olan Cemile’ye aşiktir ve onunla birlikte olmuştur. Ancak Cemile’nin annesi olan Ümmühan çok kurnaz bir kadındır ve Kelleci Memet’in aklına girerek onu kandırır, Kelleci Memet zaman içerisinde ağasına karşı cephe alır. Bir gün Kelleci Memet, elindeki çifte tüfeği ağasına uzatırken tüfeğin horozunun kalkık olduğunu fark etmeyip kaza kurşunuyla ağasını öldürür. Ancak Kelleci Memet her ne kadar ağasını yanlışlıkla öldürdüğünü ifade etse de romandaki bazı satır aralarından bu suçu kasıtlı olarak da işlediği sezilmektedir. Kelleci Memet’in hapse düşme süreci Kelleci Memet’in ağzından roman anlatısının sonlarına doğru anlatılmaktadır. Kelleci Memet hapse düştükten sonra Gazeteci Murat başta olmak üzere hapishane ahali ile ilişkileri ve diyalogları aktarılmıştır, romandaki anlatı zamanının büyük kısmını da bu süreç oluşturur. Romandaki diğer bazı önemli karakterler ise şöyledir; Gazeteci Murat, Cinci Nezir, Hatip Hoca, Şeker Emin, Kalaycı Abdi, Terzi Bekir, Hapishane Müdürü, Başgardıyan Etem Ağa. Gazeteci Murat, ayrıca roman düzleminde daha çok gözlemci konumundadır, anlatıda genellikle kısa diyaloglarla kendine yer bulur.

Kelleci Memet karakteri, kurmacadakinden bağımsız Kemal Tahir’in Çankırı Hapishanesinden tanıdığı olduğu bir karakterdir. Kemal Tahir, cezaevinde yazdığı notlarda Kelleciden bahsetmektedir. “Kelleci Mehmet köyün hırsız. Kovanlardan bal, kümeslerden yumurta, tavuk çalar. (...) Kendisini dava eden bir Malul gaziye, iki üç arkadaş öldürmüşler. Arkadaşlarım haber vermedi. Altı sene gün yedi. Mahpushanede hırsız diye çekiniliyor. Hiç kimse kendisini sevmiyor.” (Tahir, 2020: s.18) Kelleci Memet’in

Kemal Tahir tarafından gerçek hayattan kurmacaya aktarılması gelişigüzel değildir. Çünkü Kelleci Memet, Kemal Tahir için o dönem Türk toplumunda köyde yaşayan bireylerin yabancılaşmışlığını, eğitimsizlikten kaynaklı cahilliğini ancak öğrenme hevesini içinde barındıran birey olduklarını yansıtan bir prototiptir. Kemal Tahir için bu karakter, tek bir insan tipinden yola çıkılarak bu bireyin toplumla olan ilişkisi üzerinden aksaklıkları, sosyal eşitsizlikleri, sınıfsallaşmayı, sömürü düzenini eleştirme ve değiştirme isteğini kurmacaya aktarmak açısından bir örnektir.

Edebi anlatılarda yazarın ideolojik yaklaşımı ve bunu yansıtmaya biçimi, (örtük veya açık) anlatıdaki söylemin daha çok hangi unsurlar veya ifadeler üzerinden analiz edileceği konusunda belirleyicidir. Özellikle yazarın anlatıcı olarak hangi türden anlatıcı olduğu ve seçtiği yansıtıcı kişiye(bilinç) göre ideolojik düşüncelerini yansıtmaya tarzı değişiklik arz etmektedir. Çoğu kez yazarlar ideolojik düşüncesini anlatıdaki kişiler üzerinden yansıtabilmekte ve onları özne haline getirebilmektedir (Yıldız ve Günay, 2011: s.165). Kemal Tahir, *Kelleci Memet*'te ideolojisini herhangi bir karakter aracılığıyla yani karakter söylemiyle anlatıya yansıtmamıştır. Kemal Tahir, anlatıcı olarak çoğunlukla iç çözümlenmeler ve tasvir kısımlarında roman söylemine dahil olmuştur. Dolayısıyla romandaki olaylar ve durumlar hakkında anlatıcı olarak herhangi bir yargıda bulunmamıştır. Kemal Tahir, Marksist söylemi okuyucuya yansıtmak için Marksizmin eleştirdiği sınıflı toplum yapısını dil pratiğiyle romandaki diyaloglar ve tasvirler üzerinden yapılandırmıştır. Bunu da sözcük boyutunda yaptığı tercihler ve tekrarlar üzerinden gerçekleştirmiştir. Romandaki dile sınıflı toplum yapısının karakteristiklerini ortaya koymak için ideolojik bir fonksiyon yüklemiştir. Dolayısıyla da okuru sınıflı toplum yapısındaki eşitsizlik, yabancılaşma, emek sömürüsü gibi sorunsalları Marksist perspektiften okumaları yönünde yönlendirmiştir. Bundan sebeple romandaki tasvirler, sıfatlar, adılar, isimlendirmeler, diyaloglar dilin bu ideolojik fonksiyonu yönünden incelenmesine olanak sağlamaktadır. Yazar bu gibi unsurlar üzerinden özellikle Marksist ideolojinin sınıf, kültürel ve ekonomik yabancılaşma, ekonomik eşitsizlik, üretim ilişkileri gibi kavramlarını romanın söylemsel yapısına yansıtmıştır.

3.1. Tasviri Kısımlarda “Sınıf” Kavramının Dil Pratiğine Yansıması

Kemal Tahir'in romanlarında tasvir içeren pasajlar, genellikle doğal veya sosyal gerçekliği saptayıcı bir dil ile ortaya koyduğu kısımlardır. Kemal Tahir, karakter tasvirlerinde karakterlerin ait olduğu sınıfı belirtmek için kullandığı dili karakterlerin mensup oldukları sınıfın sosyo-ekonomik gerçeklerini baz alarak çeşitlendirmiştir. Bir edebi metinde saptayıcı dil, edimsel birtakım amaçlara hizmet edebilmektedir (Eagleton, 1996: s.47). Dolayısıyla Kemal Tahir'in romanlarındaki betimlemeler yüzeysel değil fonksiyoneldir ve metnin içinde barındırdığı Marksist ideolojinin dil boyutundaki önemli tezahürlerdir.

Tasvirler, Kemal Tahir'in anlatıcı olarak roman söylemine dahil olduğu kısımlardır. Romanda kişi tasvirleri, nesneleşmiş ve nihaleleşmiş insan imgeleri yaratmak ve bu kişileri sınıfsal bakımdan kategorize ederek toplumsal yapıda belli bir sınıfa ait tipler olarak göstermek için bir araçsallık göstermektedir. Yani edimsel bir amaç vardır. Romandaki

gerçeklik daha çok Kelleci Memet başta olmak üzere insanların dramı, köy ve hapisane gerçekliğidir. Roman toplumun sınıfsal yapısı düzleminde incelendiğinde Marksist söylemdeki işçi, emekçi, üretici sınıfı bu roman ölçeğinde hapisanedeki Kelleci Memet, Kalaycı Abdi, Terzi Bekir gibi zanaatkarlar, Kelleci Memet, Yusuf gibi köy işçileri ve alt sınıfa mensup bazı fon karakterler oluşturmaktadır. Bu sınıfın karşısında da Türk toplumundaki feodal yapının bir nevi yansıması olan Kelleci Memet’in köyündeki ağa, bürokrat ve memur kısmını temsil eden Savcı, müdür gibi tipler oluşturmaktadır. Kemal Tahir, bu kişileri ait oldukları sınıfı göz önüne alarak tasvirlerindeki dil kullanımına işlevsellik yüklemiştir.

Romanda alt sosyoekonomik sınıfa mensup olan bireyler daha çok bedensel halleriyle sınırlandırılmıştır. Roman, Kelleci Memet’in tasviriyle başlamaktadır. “Kelleci Memet, iri elleriyle pencere demirlerini tutmuş, kırmızı dilini, ağzının sağ yanından çıkarmıştı. Bu duruşuyla kendini asmış bir adama benziyor, Biraz kısık gözleri, biraz bükük boynu, bu benzerliği büsbütün andırıyordu” (Tahir, 2022: s.11) Bunun dışında diğer karakterlerin de tasvirleri bu doğrultudadır. Din istismarcısı Cinci Nezir’in “Sarı dişlerini göstererek gönülsüz gönülsüz güldü” (Tahir, 2022: s.157) Rıfat Onbaşı’nın:

“Rıfat Ağa, dünya yaratılalı beri, hiçbir insanın erişemediği kadar yaşlı görünüyordu. Suratında, boynunda, kupkuru göğsünde buruşmamış şuncacık deri parçası kalmamıştı. İyice çukura kaçmış çipil gözleri (...) Kemerli burnu, lime lime ceket, parça parça poturuyla duvara bacağından zincirle bağlanmış korkunç bir kuşa benziyordu” (Tahir, 2022: s.124)

Romandan alınan bu tasvirlerde görüldüğü üzere sınıflı toplum yapısında alt sınıfa mensup roman kişilerinin dışsal tasvirleri, daha çok üzerlerinde bulunan ve maddiyatın temsili olan kıyafetlerinden bağımsız bedenlerinin yaşlılığı, zayıflığı ve dejenere olmasına ilişkin tasvirlerdir. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi roman genelinde düzenli ve istikrarlı bir şekilde bu tarz bir tasvir tercih edilmiştir. Söylem analizlerinde dilsel kurallardan çok genellikle söylemde “düzenlilik” arz eden kısımlar söylemin yapısı hakkında ipuçları sunmaktadır. Bu düzenlilikler genellikle sıklığa dayanan düzenliliklerdir. Sıklığa dayanan düzenlilikler eğer metinde nicelik olarak belli bir düzeyin üzerindeyse bu kategorik bir sınıflandırmanın varlığını ifade etmektedir (Brown ve Yule, 1983: s.21-22). Bu açıdan bakıldığında da romandaki tasvirlerin belirleyicisi, karakterlerin ait olduğu sınıftır. Kemal Tahir, bu tasvirlerde bilhassa, “bükük boyun”, “sarı diş”, “kupkuru göğüs”, “deri parçası” gibi pejoratif ifadeler kullanmıştır. Marksist dünya perspektifinin özellikle ekonomik temelli gerçekleri göz önüne alındığında bu tipler, hayatlarını el emeğiyle, fizik güçleriyle ve yaptıkları işlere ayırdıkları zamanlarıyla kazanmaktadır. Yani bu bireylerin hayatta kalmasının tek sebebi bedenlerini sermaye yapmalarıdır. Özellikle Kelleci Memet’in iri ellerine vurgu yapılması “el” sözcüğünün diyalogik anlamıyla da alakalı bir durumdur. Çünkü el, özellikle zor şartlarda çalışan bireylerin emek sürecinin bir nevi yansıması olarak Halkçı söylem ve Marksist söylemde istikrarlı bir şekilde kullanılan “emek”, “üretim” gibi kavramları çağrıştırmaktadır. İri eller, el emeğiyle çalışan bireylerin çok yıpranmışlığın bir sonucudur. Romandaki Kelleci Memet, Kalaycı Abdi, Terzi Bekir gibi kişiler alt yapının üretici güçlerini temsil

etmektedirler. Bu kişiler, alt yapının bir unsuru olan üretim araçlarının bir nevi kendisidirler. Üst sınıfa mensup kişiler için de bir meta konumundadırlar. Kemal Tahir'in hapishane romanlarında genellikle bu kişiler yoğunluktadır çünkü bu kişiler, ilkel koşullarda yaşayıp hem emeğine yabancılaşmakta hem de üretim ilişkilerinde sorunlar yaşayıp toplum tarafından ötekileştirilmektedirler. Kemal Tahir, hapishane romanlarında ekonomik eşitsizliğe vurgu yaparken köy gibi ekonomik açıdan geri kalmış toplumların ileri atılımına olan gereğe vurgu yapmaktadır ve toplumsal değişikliğin ekonomik temelden geçtiğini ifade etmektedir. Çünkü elleriyle ve iptidai üretim araçlarıyla üretim sürecine katılanların değişen dünyada makineler ile rekabet etmesi pek mümkün değildir (Burns, 2015: s.21). Fizik gücünü sermaye yapan bireyler, değişen koşullara ayak uyduramayarak ekonomik sorunların etkisiyle topluma yabancılaşıp bütün dünyaya yabancılaşıp hale gelmektedirler.

Kişilerin tasviri bağlamında yazar, nasıl alt sınıfa mensup emekçi, işçi, köylü karakterleri bedensel durumları üzerinden tasvir ediyorsa-gerek anlatıcı gerek karakter söylemi aracılığıyla- tam aksine toplumsal yapıda üst sınıfa mensup bürokrat, yönetici, üst memur veya toprak ya da mülk sahibi tipleri de daha çok üzerlerindeki giysi, takı vs. gibi metaller üzerinden okura sunmaktadır. Örneğin hapishane müdürü toplumsal sınıflaşma açısından düşünüldüğünde en üst sınıfta bulunmasa da romandaki olayların çoğunlukla geçtiği mekân olan hapishane ölçeğinde iktidarı temsil etmektedir, dolayısıyla işçi, emekçi ve mahkumlar onun tahakkümü altındadır. Anlatıcı, romanın dördüncü bölümünde müdür tasvirini bu gibi unsurları göz önüne alarak tasvir eder. Müdür Bey, Kelleci Memet'in reviri temizliği sırasında gelir ve "kimdir buraları batıran ayı" (Tahir, 2022: s.203) diyerek ortama dahil olur ve gördüğü manzaraya ilişkin yorum ve eleştiri yaparak Murat'la diyaloga girer. Birkaç sayfa sonrasında anlatıcı rolüyle yazar, "Müdür Bey" in eleştirilerle dolu diyalog ve hitaplarının hemen üzerine Müdür beyi tasvir eder. "İçini çekti, ellerini önce dua eder gibi açıp sonra, umutsuz iki yanına bıraktı. (...) Düz lacivert bir elbise giymiş, her zamanki kırmızı boyun bağına bağlamıştı. Elbise de boyunbağı da eskiydi ama, tertemizdi. Yaka deliğine geçirilmiş sarı çerçevesi Milli Şef İsmet İnönü rozeti, kılığına özentili bayram şıklığı veriyordu" (Tahir, 2022: s.205) Romandan alınan bu pasaja bakıldığında "Müdür Bey" alt sınıfa mensup karakterlerin aksine yüz hatları ve diğer bedensel halleri söylem dışı bırakılarak daha çok üzerindeki giysi, rozet, boyun bağı, gibi dış dünyaya ait maddi unsurlar üzerinden okuyucuya aktarılmıştır. Çünkü bu sınıftaki kişiler toplumsal pratiklerde daha çok maddi olanak ve ekonomik unsurlar üzerinden anlam aramakta ve bunun etkisiyle alt sınıfa mensup kişilere karşı da meta gözüyle bakmaktadırlar. Yazar da bu duruma dikkat çekmek için toplumsal pratiklerde maddi boyutta anlam arayan bu tip bireyleri dil pratiğine bu açıdan yansıtmıştır. Bu sebeple "Müdür Bey" in romanda girdiği diyaloglar da ekseriyetle para ve maaş kavramları üzerinedir. "Bizim Bakanlık da Allah iyilik versin bir alem! Adam değeri hiç bilinmez! Usandım vallaha...Vekalet değiştireyim diyorum. En iyisi Maliye'ye atlamak... İstedğimiz, ayda topu topu 10 lira zam..." (Tahir, 2022: s.205) Bu bağlamda düşünüldüğünde Kemal Tahir'in roman karakterleri üzerine yaptığı tasvirler dilsel göstergeler aracılığıyla Marksist ideolojinin sınıflar arasındaki eşitsizliğe vurgu yapması

bakımından fonksiyonellik göstermektedir. Karakterler, buldukları sınıfsal konumun olgusal gerçeklerinden hareketle karakterize edilerek tipolojik olarak belli bir sınıfa içkin kişiler olarak kategorize edilmişlerdir. Yazar, eleştirel bir şekilde yaklaştığı sınıflı toplum yapısını ayrıca karakterlere atfettiği isimlerle de dil pratiğinde inşa etmektedir.

3.2. İsimlendirmelerin İdeolojik Algı Ekseninde Okuyucu Yönlendirmesi

Roland Barthes’a göre karakterlere isim vermek, bir süreç olmakla beraber okuyucunun dahil olduğu bir süreçtir. Okuyucu, kurmacanın içerisine dahil olduğunda -bilinçli veya bilinçsiz-karakterlere bir isim verme mücadelesine girişmektedir. Ancak söylem, okuru başka olanaklara yönlendirebilmekte veya yazar tarafından teşvik edebilmektedir (Barthes, 1996: s.88). *Kelleci Memet* romanında da özellikle karakterleri isimlendirme noktasında ideolojik bir okumaya yönelik bir yönlendirme söz konusudur. Kemal Tahir, romandaki karakterlerin salt özel isimlerini vermekten kaçınmış ve meslekleriyle birlikte roman söylemine yansıtmıştır. “Kelleci Memet”, “Hatip Hoca” “Cinci Nezir”, “Kalaycı Abdi”, “Terzi Bekir”, “Müdür Bey” ve “Gazeteci Murat” gibi. Çünkü özel isim, bir bireyi toplum içerisinde bağımsız bir özne konumuna yükseltmekte-ki bu durum yazar tarafından romanın sınıfsal yapıyı toplum inşa etme düşüncesini yansıtmaz- ve karakterlerin okuyucunun zihninde öznel bir şekilde nitelendirilmesine sebep olabilmektedir. Ancak yazarın böyle bir tercihi ideolojik bir algı biçimiyle yaptığını düşünmek için roman düzleminde ne sıklıkta devam ettirdiğine bakmak, ideolojik bir söylem varlığını vurgulamak için gereklidir. Çünkü dildeki ideolojik fonksiyon bir takım tutarlılık-sıklık gerektirmektedir. Daha net bir dille ifade etmek gerekirse söylem analizinde iki temel unsurdan söz edilebilir, bunlar fonksiyonellik ve tutarlılıktır. Fonksiyonellik, analizin yorumsal açıklamalarına göre değerli hale gelebilirken tutarlılık bağlamsallığa göre değer kazanmaktadır (Sözen, 1999: s.91). Tutarlılık minvalinde metinlerdeki sözcük veya tümce tekrarları ayrıntılı okuma eylemine olanak sağlayan önemli verilerdir (Yağcıoğlu, 2021: s.37). Çünkü belli ifadelerin bir anlatıda istikrarlı bir şekilde tekrarlanması, kendi içerisinde tutarlı bir çizgi gösterdiğinin göstergesidir. Sık kelime tekrarları, edebi anlatılarda anlatının kendine özgün bir şekilde nasıl okunması gerektiği noktasında metinsel ve en önemlisi de yazar kaynaklı bir iradenin belirtkesidir. Tekrarlar, okuyucunun zihninde metnin nasıl okunması gerektiği yönünde bir tetikleme işlevi görmektedir (Yağcıoğlu, 2021: s.41-42). Roman sanatında sözcük ve sözcük grupları düzeyinde sık tekrar, teknik bir kusur olabilmekle beraber bilinçli bir tercih de olabilmektedir. Kemal Tahir de dilsel ifadeleri ideolojik okumaya yönelik bir yönlendirme amaçlı bilinçli olarak roman söyleminde istikrarlı bir şekilde tekrar etmiştir. Bu açıdan bakıldığında-Marksist ideolojinin sınıf ve güç ilişkileri bağlamında- *Kelleci Memet* romanında bazı karakterlerin anlatının başından sonlarına kadar istikrarlı bir şekilde isimleri meslekleriyle beraber ifade edilmektedir. Özellikle karakterlerin birbirleriyle gündelik iletişimi dışında pek fazla bir rolü olmayıp fon karakterler olan “Kalaycı Abdi” ve “Terzi Bekir” gibi silik karakterlerde bu durum göze çarpmaktadır. Bu karakterlerin istikrarlı bir şekilde meslekleriyle anılması Marksizm’deki sınıf kavramına alınan karşıt konumu simgelemektedir. Çünkü yazar, karakterlerin ait olduğu sınıfın eksikleri ve

sorunlarını bu karakterlerin söyleminde yansıtmaktadır. Nicelik olarak değinmek gerekirse “Kalaycı Abdi” söz öbeği, romanda on altı kez geçerken tek başına “Abdi” ifadesi, romanda sadece bir kez geçmektedir. “Terzi Bekir” ifadesi ise romanda kırk bir kez geçerken “Bekir” ifadesi sadece üç kez geçmektedir. Sadece özel isimleriyle ifade edildikleri kısımlar ise “rezil” veya yine mesleklerini ifade eden “usta” sözcükleriyle ifade edildikleri kısımlardır. Diğer roman kişilerinde de bu durum aşağı yukarı böyledir. Ancak Gazeteci Murat’ta bu durum hem nicelik hem de nitelik bazında değişiklik göstermektedir. Kemal Tahir, “Gazeteci Murat” ifadesi ile salt “Murat” ismini diğer karakter isimlendirmelerine oranla birbirine daha yakın oranda kullanmıştır. Bunun sebebi ise her ne kadar anlatıcı olarak romana müdahale etmese de Kemal Tahir’in roman düzleminde bir gözlemci olarak “Gazeteci Murat” karakteri üzerinden var olmasıdır. Yine aynı şekilde hapishanenin yöneticisi olan “Müdür Bey” de hiçbir zaman özel adıyla romana dahil olmamıştır. İsimlendirmelerle ilgili bu farklılaşma sadece nicelik boyutunda önem kazanmaz nicelik boyutu anlatının sadece tutarlılık boyutunu desteklemektedir. Ancak tutarlılık fonksiyonelliğın sonucudur ve fonksiyonellik, metindeki dil kullanımının neye göre belirlendiğini ifade etmektedir. Söylem incelemesinin yapısal açıdan asıl odağı bir metindeki cümleler, söz öbekleri ve sözcükler arasında tutarlılığı sağlayan bağlamlardır. Bu noktada söylemin analizindeki asıl motivasyon yazarın aklında ne olduğudur (Yule, 1996: s.84). *Kelleci Memet* romanında karakterlerin isimlerinin meslekleriyle birlikte kendi içinde tutarlı bir biçimde sık tekrarlanması okuyucuyu belli bir ideolojik algı biçimine yönlendirme kaygısı taşımaktadır. Bu dilin fonksiyonel yönünü ifade etmektedir. Bu dil kullanımının metin dışı bağlamı ise yazarın ideolojisidir.

Kemal Tahir, toplumsal yapıda ekonomik (alt yapı) ve kültürel(üst yapı) olarak alt sınıfa mensup olan bireyleri üretim tarzı ve üretim ilişkileri açısından sınıflayarak daha çok meslekleriyle beraber ifade etme yoluna gitmiştir. Çünkü bu bireyler sosyal hayatta ve üretim ilişkilerinde bağımsız özneler olarak varlık gösteremezler. Bu bireyler her zaman, harcadıkları emek, üretim biçimleri ve daha genelde sermaye düzenine sağladıkları katkı üzerinden anlam kazanırlar. Ancak hapishanenin bir nevi iktidar odağı olan Müdür Bey’in özel ismi dahi romanda geçmemektedir. Çünkü onu sosyal hayatta var eden şey kendi öznel kimliği değil alt sınıftakilerle kurduğu tahakküm ilişkisidir.

3.3. Sıfat Kullanımının Güç İlişkileri Açısından İşlevi

Önceki kısımlarda da bahsedildiği gibi Kemal Tahir’in romanlarında nesneleşmiş ve sınıfsal aidiyet açısından nahaileşmiş karakterler, romanda sınıflı toplum yapısını inşa etmede önemli bir husustur. Ancak karakter oluşturmada nesneleştirmenin dışında karakterlerin iletişimde kullanılan sıfatlar, zamirler veya hitap ifadeleri, karakterler arasındaki özneleşmeye yönelik birçok veri sunmaktadır. Özellikle “mesafe”, “güç ilişkileri”, “saygı” ve “dayanışma” gibi unsurlar karakterlerin söylemlerindeki ifadelerin değerlendirilmesi hususunda başat unsurlardır. Bu unsurlar, roman karakterleri arasındaki bireysel ve sınıfsal konumlarının hangi boyutta değerlendirileceği konusunda okura ipucu vermektedir (Yağcıoğlu, 2021: s.43).

Marksist ideoloji çerçevesinden özellikle *güç ilişkileri* ve *saygı* unsurları açısından değerlendirildiğinde iktidar ve korku yaratma noktasında işaret sıfatları (bu, şu) “Kelleci”ye yönelik çok sık tekrarlanan göstergelerdir. Kemal Tahir’in tek bir bireyin dramı üzerinden toplumsala olan eleştirisi noktasında bu göstergeler fonksiyonellik göstermektedir. Kelleci Memet, roman düzleminde hep hakir ve zayıf görülmüştür. Hatta Kemal Tahir, Kelleci Memet’in zayıflığını yine Kelleci Memet’in söyleminden yansıtmıştır. Kelleci Memet, avludaki bir çocuğun tokat yemesini gördükten sonra çocuğa yönelik şu sözleri söyler: “Suçu güçsüzlük...Bu dünyada gücün yetmedi mi, şamarı yersin! Arkanda yiğit baban, yetişmiş dayın, emmin yoksa, her geçen seni döver” (Tahir, 2022: s.15) “Bu” ve “şu” ifadeleri özellikle *saygı* kavramı noktasında insanların birbirlerine karşı olan saygısını alçaltan ve küçümseyici sıfatlardır ve daha çok nesnelere yönelik kullanılan sıfatlardır. Kelleci Memet’e yönelik bu ifadeler, romanın henüz başında “Şeker Emin” in Murat’a yönelik söyleminde göze çarpmaktadır: “Bak bakalım beyim bu oğlanın gözü kaçmakta değil mi? (Tahir, 2022: s.11) Aynı şekilde yine “Şeker Emin” bu sefer başka bir kişiye “Bu Kelleci, ses vermedi mi, bil ki, birini hırsızlamakta...” (Tahir, 2022: 58) Kelleci Memet’e yönelik bu aşağılama ve küçümseme ifadeleri tamamen onun güçsüzlüğü üzerinden kurulan ifadelerdir. Zaten Kemal Tahir’in tek bir insanın dramından yola çıkarak topluma yönelik eleştiri ve değişim arzusu” düşüncesi de *Kelleci Memet* romanındaki dil pratiği açısından bunu destekler niteliktedir. Buradaki sınıflaşma, aynı sınıf içerisindeki bireylerin kendi aralarındaki *güç ilişkileri* çerçevesinde söyleme yansıyan bir sınıflaşmayı ortaya koymaktadır. Farklı sınıflar arsındaki güç ilişkileri ise *mesafe* ve *dayanışma* unsurları açısından açıklanabilmektedir. Bu noktada adil kullanımı karakterler arasındaki sınıfsal yabancılaşma ve ötekileştirme açısından yorumlanabilmektedir.

3.4. Kişi Adıllarının Kültürel Sınıflaşma ve Sınıf Aidiyeti Noktasındaki Fonksiyonu

Söylem incelemesi yapılırken bağlamsal birtakım bilgiler gerektiren en önemli dilsel göstergelerden bazıları da “bu”, “şu” gibi işaret sıfatlarının yanında “ben”, “sen”, “biz”, “siz” gibi kişi adlarıdır (Brown ve Yule, 1983: s.27). *Kelleci Memet* romanında adıl kullanımında dikkat edilmesi gereken unsurlar, *mesafe* ve *dayanışma* unsurlarıdır. Biz ve siz zamirleri, sosyal bilincin yansıtılması noktasında hem gündelik iletişimde hem yazılı metinlerde önemli sözcük türleridir. Her iki sözcük de kolektif bilincin bir yansıması niteliğindedir. “Biz” sözcüğü her zaman “öteki”ni varsaymaktadır. Çünkü edebi olsun veya olmasın bir söylemde “biz” mevcutsa mutlaka “onlar” da mevcut demektir (Şahin, 2012: s.130). Ayrıca bu romanda “mekân” kavramı da bu sözcüklerin işlevselliği konusunda yardımcı unsur olarak değerlendirilebilir. *Kelleci Memet* romanında özellikle Kelleci Memet’in kendi varoluş mekânı olan köy ile “Gazeteci Murat”ın geldiği yer olan İstanbul gibi mekanlar, karakter söylemlerindeki *mesafe* ve *dayanışma* unsurları üzerinden incelenebilir. Çünkü mekanlar, edebi metinlerde temsil görevi görebilmekte ve anlamların üretimi noktasında bir gösterge özelliği gösterebilmektedir. Özellikle yazınsal metinlerde mekanları (açık veya kapalı) yazar tarafından tasarlanan roman kişinin bireysel veya toplumsal kimliği hakkında iletmek istediklerinin gizli bir fonksiyonu olarak okumak, yazınsal metinlerde söylenmeyeni kavramak açısından önemli ipuçları sunmaktadır

(Yağcıoğlu, 2021: s.75). Bu bakımdan mekânsal göstergeler, zamirlerin işlevselliği noktasında yardımcı işlev görebilmektedir. *Kelleci Memet* romanında da bu tarz bir işlev söz konusudur. Kelleci Memet, romanda babasının geçmiş zamanda kendisine İstanbul’u şu şekilde anlattığını ifade eder:

“On, on beş kayma, köy yerinde yemekle tükenmez. Babam sizin İstanbul’u yaman anlatır: İstanbul’un camileri varmış ki bizim Virankale’nin harman yeri, kaç paraymış... Tavanına bakanın şapkası düşürmüş... Camisi böyle olan yerin okulu da zorluymuştur. Cinci Emmime bakarsan, sizin oranın mahpus damları da zorluymuş... (Tahir, 2022: s.19)

Bu pasaja bakıldığında “İstanbul” ve Çankırı’nın bir köyü olan “Virankale” mekanları roman kurgusu açısından gelişigüzel değil, metnin ideolojik dokusu açısından fonksiyonellik arz etmesi amacıyla seçilmiştir. Bu mekanlar ve bu iki karakter arasındaki bağ, kimliksel bir bağlıdır. Kelleci Memet için İstanbul ötekinin varoluş alanı olduğu gibi Virankale de Murat için aynı düzlemi ifade eder. Ayrıca biz ve siz zamirleri, burada mekânsal temsillerin vasıtasıyla ideolojik anlam yükünü içinde barındırma imkânı bulmaktadır. Kişi zamirleri bu açıdan bakıldığında birbirlerine karşı olan *mesafeyi* (yabancılaşma) ortaya koymaktadır. Çünkü bu kullanımlar, roman kişilerinin kendi sembolik evrenlerini ve ait oldukları toplumsal sınıfı işaret etmektedir. Kelleci Memet’e göre İstanbul gelişmişliğin, batının ve modernitenin bir temsilini ifade eder. Virankale de Murat için Kelleci Memet’in kendi varoluşsal mekanını ve ait olduğu sınıfsal yapıyı ifade etmektedir. Marksizm ve o zamanki Türk toplumunda gelişme alanı bulan Halkçı söylem açısından düşünüldüğünde toplumsal sınıflar arasındaki mesafenin hem maddi(altyapı) hem de kültürel(üstyapı) evre açısından açıldığı düşüncesi, roman kahramanının söylemine yansımıştır. Toplumsal sınıflar arasındaki mesafenin bu iki düzey boyutunda açılması, hem toplum içindeki bireylerin birbirleri arasındaki hem de sınıfların arasındaki yabancılaşma durumunu gözler önüne sermektedir. Bu durum romanın başka karakterlerinin söyleminde de göze çarpmaktadır.

Bir gün “Gazeteci Murat” gazete okurken 2. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin Baltık Sahillerine mayın döktüğü manşetini vurgular. Bunun üzerine Şeker Emin sorar: “Aman nereye dökmüş beyim? Sakın bize mi dökmüş?” (Tahir, 2022: s.32) Murat cevap verir: “Bize değil, Kuzey Denizi’ne... (...) Uzak... (Tahir, 2022: s.32) Şeker Emin bunun üzerine: “Bizim Çankırı’mıza uzaktır, ama deniz işi olduğundan, sizin İstanbul’unuza yakındır.” (Tahir, 2022: s.33) Burada da biz ve siz adlarının kullanımları yine aynı noktaya vurgu yapmaktadır.

Şeker Emin’in hem kendi ülkesine hem dünyaya olan yabancılığı onun bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. Roman karakterlerinin genelinde bu durum hakimdir. Bilgi, özellikle toplumsal yapıda alt sınıfa ait bireylere ulaşmaz, bu bireyler maddi unsurlar çerçevesinde alt yapının üretim ilişkileri içerisinde varlıklarını bulurlar. Dolayısıyla üst yapıya ait olan bilgi, kültür gibi kavramlardan uzak kalmışlardır. Toplum genelindeki bilgi, üstyapı kurumları (devlet ve devlet aygıtları) aracılığıyla toplum geneline yayılmaktadır. Ancak kasaba, köy, hapishane vs. gibi mekanlar, devlet otoritesinin bilgi dolaşım ağının yeterince

ulaşamadığı mekanlardır. Yani bu kişilerin yoksunluğunu çektikleri şeyler kültürel değil maddi unsurlardır. Kelleci Memet’in yine hayallerini anlatırken yansıttığı şey, köy hayatına ilişkin maddi temelli yaşam şartlarıdır. “Bizim Virankale’imizde pınar yoktur. Beyim, kuyu suyu içmekten bizim dalağımız şişer. Köyümüzün alt başına, üst başına iki çeşme yaptırmalı” (Tahir, 2022: s.23) Bu söyleme de bakıldığında alt sınıfa ait bireylerin asıl yoksunluklarını hissettiği şeyin bilgi değil hayatlarını idame ettirmelerinde işe yarayacak maddi imkanlar olduğu düşüncesi netlik kazanmaktadır.

Kişi zamirlerinin yansıttığı bir diğer unsur ise *dayanışma* unsurudur. “Dayanışma” unsuru, özellikle Marksizmin kavramsal şemasında sınıf bilincini ve karşıt güçler arasındaki mücadeleleri çağrıştırmaktadır. *Kelleci Memet* romanında *dayanışma* unsuru yine toplum içindeki kültürel ve sosyolojik dayanışma üzerinden açıklanabilmektedir. Romanda “Gazeteci Murat”, hapishanedeki diğer mahkumlar gibi mahpus hayatı yaşasa da onlar için kültürel ve toplumsal sınıfsallaşmada “öteki”ni yansıtmaktadır ve sınıflı toplumda onlar için bir yabancıdır. Murat, İstanbul’da kendi muhitinden bir kişinin onun tabiriyle “rezilliklerini” haberleştirdiği için hüküm giymiştir. (Tahir, 2022: s.17) Bu yüzden de hapishane ve köy ahalisi kendi “rezillikleri”nin de duyulmasından çekinirler. Hatta “Kelleci Memet”, gardiyanla olan şu sohbetini Murat’a anlatır:

“Etem Efendi Ağam, milleti başına topladı da, öğütledi: “Aman haa” dedi, “Aşağı odaya bir herif gelecek. Beri benzer mahpuslardan bellemeyin! Kendisi gazeteci,” dedi, “Her duyduğunu gazeteğe yazar ki pire zıplasa yazar, hem de pireyi deve yapar da yazar.” Dedi. “Aman arkadaşlar göreyim sizi, ek yerimizi belli etmeyelim! Birbirimizin hep iyi yanını söyleyelim ki Çankırı’mızın adı İstanbul’un gazetesine iyi geçsin” dedi. (...) Rezilliğimizi görsen, ossaat yazar mısın İstanbul’un gazetesine beyim?(...) “Bizim Çankırı’mızın adamı iyidir beyim...Bizim adamımızda kötülük yoktur.” (Tahir, 2022: s.17)

Bu pasaja bakıldığında *dayanışma* unsuru, hem kişi adılı(biz-siz) hem de birinci çoğul iyelik eki üzerinden karakterlerin söylemine yansıtılmıştır. Buradaki dayanışma unsuru, sınıf bilincini toplumsal yapıdaki maddi(ekonomik) temelli sınıflaşmadan değil, bu sınıflaşmanın doğurduğu ikincil bir sonuç olan kültürel sınıflaşma üzerinden yansıtmaktadır. Marksizm’de sınıflaşma, sadece insanların gelir düzeyine göre tanımlanmamaktadır (Savran,2014: s.26). Çünkü toplumsal yapıda ekonomik temelli sınıflaşma beraberinde sınıflar arasındaki kültürel yabancılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Sınıf oluşumu, aynı sınıfın mensubu olan bireylerin kendi arasında bağlar kurması ve toplumsal bir güç haline gelmesi ve kolektif bir biçimde mücadele etmesi manasını taşıdığı için ideolojik, politik ve kültürel sınıflaşma kavramlarından bahsedilebilmektedir (Savran, 2014: s.27). *Kelleci Memet* romanındaki sınıflaşmayı söyleme sızdıran dilsel unsurlar zamirler, iyelik ekleri (sınıfa aidiyet duygusu anlamında) ve mekanlardır. “Çankırı’mız”, “Rezilliğimiz” ifadeleri sınıflaşmanın kültürel ve sosyal temellerine vurgu yapar niteliktedir. Rezillik ifadesi gibi pejoratif anlam içeren bir sözcük bile Kelleci Memet tarafından aidiyet duygusuyla kabullenilmiştir. Çünkü grupsal aidiyet “biz” kimliğini inşa ederken, öteki gruplardan farklılaşmak ve kendi konumunu sabitlemek durumundadır. Bundan dolayı da kimlik hudutları esneklik göstermemekle

birlikte katı duvarlar olarak inşa edilirler (Dijk,1998, Akt: Yağcıoğlu, 2021: s.54). Dolayısıyla romandaki karakterler, tutarlı bir çizgide kendi sınıfını ayrıştıracak şekilde yazar tarafından karakterize edilmişlerdir.

Sonuç olarak ekonomik temelli sınıflaşma, üretim ilişkilerinin sonucunda bazı kültürel ve sosyal farklılıklara sonucunda da kültürel sınıflaşmalara da yol açmaktadır. *Kelleci Memet* romanında da bu durum roman söylemine bu açıdan yansımaktadır.

3.5. Kelleci Memet'in Söyleminde Devletin İhya Edici Rolü

Kemal Tahir'in *Kelleci Memet* romanında ideolojik söylem tarzının roman karakterlerinin söylemiyle aynı düzlemde olduğu veya kesiştiği kısımlar yok denecek kadar azdır. Çünkü yazar, bu romanda anlatıcı olarak kendi söylemini açık bir şekilde ifade etmez. Asıl amacı sosyal gerçekliğin eksiklik ve aksaklıklarını karakterlerin diyalogları üzerinden roman söylemine sızdırmaktır. Kemal Tahir'in metin dışı bağlam noktasında Marksizm'i benimseyen bir yazar olduğu bilgisi, karakterlerin söyleminin yazarın söylemine anlamsal olarak ne kadar yakın olduğu konusunda veri sunabilmektedir. Kemal Tahir, Marx'ın Doğu Asya toplumları için ileri sürdüğü ATÜT kavramına sadece notlarında ve yazılarında değil romanlarında da örtük göndermeler bulunmaktadır. Kemal Tahir'in "Devlet Ana" eseri, ATÜT kavramına ilişkin düşünceleri kurmaca yoluyla anlattığı en önemli yapıtıdır. Kemal Tahir, ATÜT kavramına örtük bir şekilde *Kelleci Memet* romanında da yer vermiştir. Özellikle Kemal Tahir'in ATÜT'ü ele alış biçimi, daha çok Osmanlı'daki devletin "kerim" olma rolü ile yakından ilişkilidir. Kemal Tahir, ATÜT üzerine yaptığı çalışmaların ardından doğu ve batı sorunsalına daha çok eğilmeye başlamıştır. Kemal Tahir özellikle "devlet" kavramını Batı toplumlarındaki gibi despotizm aracı olarak görmemektedir. Kemal Tahir, devlet kavramını Osmanlı için yeniden yorumlamaya çalışmış ve sonucunda da Osmanlı toplumu için yabancı bir kavram olmadığını düşünmüş, halkı ihya edici rolüne odaklanmıştır. Dolayısıyla bu düşünce, ondaki Osmanlı'yı batı toplumlarına karşı bir öncü devlet-toplum düşüncesini güçlendirmiştir. Bu durum Kemal Tahir'in Marksizmin temel nosyonları olan sınıfsallaşma, sınıf çatışması, emek sömürsü, sosyal adaletsizlik vs. gibi kavramlara Türk toplum yapısı üzerinden yaklaşmasına sebep olmuştur. Yazar, bu yaklaşımı her ne kadar "Devlet Ana" romanında roman söylemine yansıtmışsa da *Kelleci Memet* romanında da Memet'in söyleminde de Marksizm'i ATÜT devletin ihya edici rolü üzerinden vermiştir.

Kemal Tahir'in cezaevi notlarında mahkumların sohbetlerine şahit ve dahil olduğu kısımlar da mevcuttur. Bunlardan birisi de yine gerçek hayattaki Kelleci Mehmet'in idealindeki köye ait hayallerini sıraladığı kısımlardır. Kelleci Mehmet hayallerini şöyle sıralar:

"İki bin liram olsa yeter. Evimiz yıkık, bir ev yaptırırım, tarla alırım. (...) Bir yıkık köprü yaptırırım, pınar yaptırırım. (...) Kendime ait bir mektep yaptırırım, (...)Hoca mektebi, Kuran okuturum.(...)Göl yaptırırım, tarlalar, ekinler sulanmak için(...)Köylerimiz toprak, köylüye kiremit yaptırırdım.(...)Ben şimdiye kadar çok sıkıntı çektim.(...)Para

istemem. Reiscumhurluğu alırım. (...) Reiscumhur oldum. (...) Yanıma da dört tane aza alırım. Köylülerden, köylünün akıllısından.” (Tahir, 2020: s.56-57)

Gerçekteki Kelleci Mehmet’in hayalindeki yaşantıya bakıldığında idealinde yine köy yaşantısı vardır ve köye ilişkin sorunları, kurduğu hayaller üzerinden yansıtmaktadır. Hayallerinde hodbin bir tavır değil sosyal yararı gözeten bir tavır sergilemektedir. Kendi yaşadığı toplum ölçeğinde köylüye sosyal yardım, şehirleşme, eğitim gibi alanlarda destek sağlayacağını ifade etmektedir. Gerçekteki Kelleci Mehmet, Marksizm yahut ATÜT gibi kavramlara yabancıdır. Ancak bu ifadeler, sosyal değişimi yerel ölçekte düşünmesi açısından ATÜT devleti modelinin bir örneğini teşkil etmektedir. (Doğan, 2016: s.354) Devlet kavramına bakışı ise devlet kavramının despotizmi üzerinden değil halkı ve bireyleri canlandırmak ve olumlu yönde değiştirmek üzerinedir. Özellikle köylüleri azası yapacağını ifade etmesi sınıf kavramına yönelik görüşünü de açıklar niteliktedir. Sonuç olarak Kemal Tahir’in bizzat tanıdığı Mehmet, aslında ATÜT ekseninde bir Türk toplum yaşantısını tasvir etmektedir. Romanındaki Kelleci Memet’in de hapishanedeki sohbetlerinde bu hayallere paralel söylemleri vardır. Biletine piyango vurması durumunda gerçekleştirmek istediği hayalleri şu şekilde sıralar:

“En azından iki bin lira (...) Köy yerinde yüklü para iyidir. (...) Bilete para vuruyor da, Deli Çay’ın üstüne Taş köprü kurduruyoruz.(...)Köprü bitti mi sıra pınar akıtmaya geliyor.(...)Köyümüzün alt başına, üst başına iki çeşme yaptırmalı(...)Köy gölü yaptırdım(...)Ekin biçen makine alırdım. Ekin biçmek köylü milletini ezer çünkü”. (Tahir, 2021: s.23)

Kurmacadaki Kelleci Memet de tıpkı Kemal Tahir’in bizzat tanıdığı Mehmet’in düşünsel yönden bir temsilidir. Özellikle Kemal Tahir’in Osmanlı toplum anlayışındaki “kerim” devlet anlayışı ve devletin toplumu ihya edici işlevi, Kelleci’nin hayallerinin tek odağıdır. Bu açıdan düşünüldüğünde Kelleci Memet, tipik Asya toplumlarındaki gücü elinde bulunduran yöneticisi anımsatsa da topluma yönelik iyileştirici ve dönüştürücü arzusu onu Kemal Tahir’in Osmanlı Devleti için düşündüğü ATÜT kavramına yaklaştırmaktadır. Kemal Tahir’in köy ölçeğinde Marksizmin sınıf bilinci, işçi, emek, adalet, eşitlik, sosyal yarar gibi kavramlara vurgu yapması ve daha genelde ATÜT tarzını benimseyen Marksist toplumsal bilinci yansıması bakımından Kelleci Memet’in söylemi ideolojik bir söylem portresi çizmektedir.

Sonuç

Yazarlar, gerçeklik algıları veya ideolojileri güdümünde yapıtlar ortaya koyabilmektedir. Özellikle roman türü, hem yapısı gereği hem de çok sesli olması bakımından ideolojileri yansıtabilmek açısından elverişli bir anlatı türüdür. Yazarların ideolojileri romanlarda biçimsel ve anlamsal yapıyı şekillendirebilmektedir. Romanlardaki ideolojik alt metin, bazen açık bazen de örtük bir şekilde roman söylemine yansıtılabilmektedir. Özellikle örtük bir şekilde ideolojilerin romanın söylemsel yapısına yansımaları, dil pratiğiyle gerçekleşmektedir. Bu açıdan dil, ideolojik algı biçimlerini yansıtmak bakımından fonksiyonellik göstermektedir.

Bu çalışma ekseninde Kemal Tahir'in *Kelleci Memet* romanı yazarının Marksist ideolojiyi örtük bir şekilde yansıtmaları bakımından araçsallık yüklediği dil üzerinden incelenmiştir. Kemal Tahir, bu romanında Marksizm'i anlatıcı olarak müdahale etmeden roman söylemine yansıtmıştır. Bunu ise dili Marksizmin eleştirdiği sınıflı toplum yapısı açısından karakterize ederek gerçekleştirmiştir. Kemal Tahir, ideolojisini anlatıcı olarak romana yansıtmamış, Marksist ideolojinin karşıt bir konum aldığı sınıflı toplum yapısını dil boyutunda inşa ederek okura sunmuştur. Sosyal gerçekliği olduğu gibi yansıtmaya düşüncesi ekseninde gerçekleştirdiği bu inşa, özellikle diyaloglar üzerinden okuyucuya bir şeyleri örtük olarak sezdirme amacı taşımaktadır. Diyaloglarda dil yoluyla gerçekleştirdiği bu yapılandırma, daha çok dilsel göstergeler yani sözcüklerin salt kendileri üzerinden gerçekleşmiştir. Her ideolojinin kendine has bir söylem(dil) tarzı olduğu gibi Marksizmin de özellikle ekonomik ve sosyal sorunsalları çağrıştıran ifade ve özelden sözcük hazinesi vardır. Sınıfsal mücadele, sosyal adaletsizlik, yabancılaşma, üretim, üretim ilişkileri, üretici güç, emek vs. gibi kavramlar her ne kadar nötr kavramlar olarak düşünülse de çağrışımsal ve ideolojik olarak Marksizmin söylemsel yapısının ayırt edici göstergeleridir. Romandaki tasviri kısımlar, yazarın ideolojik algı biçimi ekseninde sınıflı toplum yapısının ortaya çıkardığı sosyal adaletsizlik nosyonları üzerinden dil pratiğine yansımıştır. Tasvirlerde alt sınıfa mensup olan karakterler, bedenlerinin yıpranmışlığı ve zayıflığı üzerinden pejoratif sözcükler tercih edilerek tipleştirilmiştir. Ancak emekçi, işçi ve mahkumlara göre üst sınıfa ait gibi görünen hapishane müdürü, köydeki ağalar daha çok üzerlerindeki maddi değeri yüksek giysi, takı vs. üzerinden tasvir edilmiştir. Kemal Tahir, bu yolla romandaki karakterleri okuyucunun algısında belli bir toplumsal sınıfa yerleştirme amacı gütmüştür. Roman söylemindeki sıfatlar ve adılar da ideolojik algı yaratma noktasında önemli veriler sunmaktadır. Sıfat kullanımı daha çok işaret sıfatlarının kişileri belirtmesi üzerinden gerçekleşmektedir. Buradaki amaç, özellikle aynı toplumsal sınıfta bulunan bireylerin güç ilişkilerine işaret etmesi noktasında önemlidir. Özellikle Kelleci Memet'e yönelik kullanılan işaret sıfatları romanın anlamsal ve bağlamsal yapısı çerçevesinde "güç ilişkileri" noktasında okura ipucu sunmaktadır. Kelleci Memet gibi emeği sömürülen ve aşağı görünen insanlar(özne) "saygı" ve "güç ilişkileri" bağlamında sıfat kullanımıyla bir meta konumuna indirgenmiş, nesneleştirilmiştir. Adil kullanımı da özellikle kişi adlarını noktasında "mesafe" ve "dayanışma" nosyonları üzerinden bireyler ve toplumlar arasındaki sınıflaşma ve yabancılaşma durumunu belirtmek amacıyla dile yerleştirilmiştir. Bilhassa "biz" ve "siz" zamirleri, alt sınıfa mensup Kelleci Memet, Hatip Hoca gibi karakterler için ötekini temsil eden Gazeteci Murat gibi karakterlerle arasındaki özellikle kültürel yabancılaşmayı yansıtmaktadır. Ekonomik olarak alt sınıfa mensup olan Kelleci ve diğer karakterler, kültürel olarak da karşıt sınıfa yabancılaşmışlardır. Ayrıca alt sınıfa mensup olan karakterlerin kendi sınıfına yönelik "rezillik" gibi olumsuz anlam içeren ifadeleri kabullenmesi grupsal aidiyet üzerinden yorumlanabilmektedir. "Biz" zamirinin özellikle bu sınıfa ait karakterler tarafından olumsuz kavramları bile kabullenilmesi noktasında sıklıkla kullanılması "dayanışma" unsurunun bir göstergesidir. Çünkü grupsal aidiyet sınırları keskin bir sınıflaşma gerektirmektedir.

Roman karakterlerinin isimlendirilmesi de ideolojik bir araçsallık göstermektedir. Romanda alt sınıfa ait karakterler romanın anlatı düzleminde salt özel adları üzerinden anlatıya yansımamış, daha çok meslekleriyle birlikte özel adları kullanılmıştır. Ancak Gazeteci Murat, Hapishane müdürü gibi karakterlerde böyle bir durum söz konusu değildir. Hapishane müdürü özel adıyla bile romanda kendine yer bulamaz. Yazar alt sınıfa mensup işçi, emekçi ve mahkûm sınıfını meslekleriyle beraber romana yansıtmıştır çünkü bu karakterler hayatta bir özne konumuna yükselememişlerdir, onlar sadece üretim ilişkilerinde ve sermaye düzenine sağladıkları katkıyla bir anlam kazanmaktadırlar. Aynı zamanda Müdür Bey gibi karakterler de toplum düzeyinde özellikle alt sınıfa ait karakterler tarafından bir iktidar odağıdır ve kendilerine karşı gösterdikleri tahakküm eylemleri çerçevesinde varlık göstermektedirler. Dolayısıyla ekonomik, kültürel ve iktidar temelli sınıflaşma dil boyutunda kategorize edilmiş ve okuyucuyu bu yönde okumaya teşvik etmiştir. Çünkü okuyucu, edebi bir anlatı okurken romandaki karakterleri kendi gerçeklik ve duyuşsal algısına göre isimlendirme gayretine girmektedir. Ancak Kemal Tahir bu noktada özellikle ifade tekrarlarıyla okuyucuyu sınıfsallık üzerinden bir okumaya yönlendirmektedir. Yani tekrarlar ve kullanılan dilsel ifadeler, genel anlamda dilin fonksiyonelliğini ortaya koymaktadır. Sözcük değil de cümle veya paragraf ölçeğinde düşünüldüğünde Kemal Tahir’in üstünde durduğu ATÜT kavramı Kelleci Memet’in söyleminde özellikle devletin ihya edici rolü üzerinden roman söylemine yansımıştır. Yani salt sözcükler ve ifadeler dışında söylemsel bir bütün olarak da Kemal Tahir, kendi söylemini karakterin söylemi üzerinden yansıtmıştır. Bu da ideolojik söylemin anlatıya yansıtılması bakımından bir başka yöntemdir. Tüm bu veriler ışığında düşünüldüğünde Kemal Tahir, ideolojisini romandaki dili fonksiyonel şekilde kullanarak sosyal pratiği dil pratiği aracılığıyla yansıtmıştır.

Kaynaklar | References

- Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İletişim Yayınları
- Bahtin, M, M. (2001). *Karnavaldan Romana*. Ayrıntı Yayınları
- Bahtin, M, M. (2021). *Söylem Türleri ve Başka Yazılar*. Ayrıntı Yayınları
- Barthes, R. (1996). *S/Z*. Yapı Kredi Yayınları
- Berksoy, Ç, N. (2010). *Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması*. Eğribel, E. Ve Andı, F, M(Der) Kemal Tahir 100 Yaşında içinde (s.24-41) KTB Yayınları
- Brown, G. ve Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge University Press
- Bozdağ, İ. (1995). *Kemal Tahir'in Sohbetleri*. Emre Yayınları
- Burns, E. (2015). *Marksizm Nedir*. Yordam Kitap
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları
- Coşkun, S. (2010). *Teori ve Uygulama Bağlamında Kemal Tahir'in Dili*. Eğribel, E. ve Andı, F, M. (Der)Kemal Tahir 100 Yaşında içinde (s.51-67). KTB Yayınları
- Çağan, K. (2010). *Kemal Tahir'de İdeoloji ve İktidar*. Eğribel, E. ve Andı, F, M. (Der). Kemal Tahir 100 Yaşında içinde (s.394-404). KTB Yayınları
- Demir, Y. G. (2007). *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi
- Doğan, M. (2016). Gerçeklikten Kurmacaya Kelleci Memet Anlatıları. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 343-359
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. Ayrıntı Yayınları
- Eagleton, T. (2014). *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*. İletişim Yayınları
- Kavut, M. (2010). *Kemal Tahir'de Kuram, Toplum ve Tarih İlişkisi Üzerine*. Kayalı, K. (Der) Bir Kemal Tahir Kitabı-Türkiye'nin Ruhunu Aramak içinde (s.123-136). İthaki Yayınları
- Macdonell, D. (1986). *Theories of Discourse - An Introduction*. Oxford, Blackwell
- Macherey, P. (2019). *Edebi Üretim Teorisi*. İletişim Yayınları
- Marx, K. (2018). *Komünist Manifesto*. İletişim Yayınları
- Mclellan, D. (2009). *İdeoloji*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Mills, S. (1997). *Discourse-The New Critical İdiom*. Routledge
- Moran, B. (2013). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim Yayınları
- Moran, B. (2001) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*. İletişim Yayınları
- Savran, S. (2014). *Marksizm ve Sınıflar*. Savran, S., Tanyılmaz, K. ve Tonak, A, A. (Der)Marksizm ve Sınıflar-Dünyada ve Türkiye'de Sınıflar ve Mücadeleleri içinde (s.15-70). Yordam Kitap

- Sözen, E. (1999). *Söylem-Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. Paradigma Yayınları
- Şahin, İ. (2012). *Haz ve Günah Bir Tanpınar Yorumu*. Kapı Yayınları
- Şahin, İ. (2015). *Dilin Aynasından İdeolojiye Bakmak: Peyami Safa ve Ahmet Hamdi Ayvazoğlu*, B. ve Karakılıç, S. (Der) Peyami Safa içinde (s.379-414). KTB Yayınları
- Şahin, İ. (2020). *Tehlikeli Estetik- Edebi Metnin Anlamı Üzerine*. (Ed. Depe, Deniz), Doğu Kütüphanesi Yayınları
- Tahir, K. (1979). *Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar*. Sander Yayınları
- Tahir, K. (1992). *Notlar/Sosyalizm, Toplum ve Gerçek 13*. Bağlam Yayınları
- Tahir, K. (2016). *Notlar/Sanat-Edebiyat 1. İthaki Yayınları*
- Tahir, K. (2016b). *Notlar/Sanat-Edebiyat 3” Dil Dosyası. İthaki Yayınları*
- Tahir, K. (2020). *Notlar 6/1950 Öncesi Cezaevi Notları. İthaki Yayınları*
- Tahir, K. (2022). *Kelleci Memet. İthaki Yayınları*
- Tunalı, İ. (1976). *Marksist Estetik*. Altın Kitaplar Yayınevi
- Türkeş, A. Ö. (2007). *Sol'un Romanı*. Bora, T. ve Gültekinil, M. (Ed). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Sol içinde (s.1052-1073). İletişim Yayınları
- van Dijk, Teun, A. (2019). *İdeoloji-Multidisipliner Bir Yaklaşım*. Hece Yayınları
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Wittgenstein, L. (2013). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Metis Yayınları
- Yıldırım, Y. (2010). *Kemal Tahir ve Osmanlılık*. Eğribel, E. ve Andı, F. M. (Der) Kemal Tahir 100 Yaşında içinde (s.251-261). KTB Yayınları
- Yıldırım, Y. (2016). *Kemal Tahir Düşüncesinde Gerçeğin Değişkenliği Bağlamında Osmanlılık Okumaları. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 47-70
- Yıldız, U, F. ve Günay, D. V. (2011). *Yazınsal Söylemin İdeolojik Boyutu. Synergies-Turquie*, no.4, 153-167
- Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford University Press